

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historie

Bakalářská práce

Ondřej Cagaš

Odsun sovětských vojsk z území Československa

The Withdrawal of Soviet Troops from the territory of Czechoslovakia

Praha 2024

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. za odborné vedení, věnovaný čas, podnětné nápady a cenné připomínky.

Své poděkování rovněž směřuji zaměstnancům institucí, které poskytly důležité zdroje pro zpracování mé bakalářské práce, jmenovitě PhDr. Tomáši Klusoňovi z Archivu Ministerstva zahraničních věcí, PhDr. Františku Štverákovi z Národního archivu a Mgr. Olze Šmejkalové z Archivu Poslanecké sněmovny za zajištění archiválií pro bakalářskou práci, dále Anně Kuzníkové a Miluši Schimankové, ze studovny a půjčovny periodik Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě za jejich trpělivost a spolupráci při vyhledávání dobových periodik z let 1989–1991.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 13. května 2024

Ondřej Cagaš

Klíčová slova (česky)

Československo, okupace, umístění sovětských vojsk, vyjednávání o odsunu na mezinárodní úrovni, odsun sovětských vojsk z území Československa

Klíčová slova (anglicky):

Czechoslovakia, occupation, location of Soviet troops, negotiating removal at the intergovernmental level, withdrawal of Soviet troops from the territory of Czechoslovakia

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce se věnuje problematice odsunu sovětských vojsk z území Československa, který probíhal v letech 1990–1991. Zabývá se okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy, následným umístováním sovětských vojsk do konkrétních míst a specifikuje objekty, které sovětská vojska užívala. Nastihuje některé problémy, se kterými se muselo Československo v důsledku pobytu Sovětské armády na našem území potýkat. Prostřednictvím výčtu dílčích setkání na vládní úrovni seznamuje s vyjednáváním o odsunu sovětských vojsk a líčí jednotlivé etapy odsunu sovětských vojsk z území Československa. Práce současně stručným způsobem popisuje výsledek jednání o majetkoprávním a finančním vyrovnání za škody na zdraví a majetku, které byly způsobeny vstupem, pobyt a odchodem sovětských vojsk. Metodologicky se opírá o publikace Marie Černé, Jindřicha Pecky, Prokopa Tomka a Ivo Pejčocha, které tvoří rámec pro celou bakalářskou práci, přičemž autobiografická díla Jaroslava Šedivého, Michaela Kocába a Jiřího Dienstbiera jsou cennými zdroji zachycujícími období vyjednávání o odsunu sovětských vojsk a samotného průběhu odsunu. Za účelem detailního popisu průběhu odsunu sovětských vojsk čerpá práce z dobových periodik, Lidových novin, Nové svobody, Práce a Rudého práva. Významnými prameny pro celou bakalářskou práci, které zaznamenávají období let 1990–1992, jsou archiválie z Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu a Archivu Poslanecké sněmovny.

Abstract (in English):

This Bachelor's work is concerned with the topic of expulsion of Soviet military forces out of Czechoslovakian lands, which was happening during the years 1990–1991. It is concerned with the occupation by Warsaw pact forces, relocation of Soviet forces into specific areas and specifies which buildings were used by them. It presents issues which Czechoslovakia was dealing with, caused by the entry, presence and departure of Soviet forces. Through documentation of partial meetings at the government level it familiarizes the reader with the negotiation of the Soviet forces' expulsion and presents separate stages of the Soviets' departure from Czechoslovakia. Simultaneously, the work briefly describes the results of the negotiation of material and financial compensation of damages done to health and property, caused by entry, presence and departure of the Soviet forces. Methodologically it is sourced from the publications by Marie Černá, Jindřich Pecka, Prokop Tomek and Ivo Pejčoch, which form the framework for this Bachelor's work, meanwhile autobiographical works by Jaroslav Šedivý, Michael Kocáb and Jiří Dienstbier are valuable sources for the times of negotiation of the expulsion and the departure of the Soviet forces itself. For the purpose of detailed description of the process of the Soviet forces' departure this work sources from periodicals then released, Lidové noviny, Nová svoboda, Práce a Rudé právo. Important sources for the whole Bachelor's work concerning the years 1990–1992 include the Archives of Ministry of Foreign Affairs, the National Archives and the Archives of the Chamber of Deputies.

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 INVAZE VOJSK VARŠAVSKÉ SMLOUVY A NÁSLEDNÁ OKUPACE SOVĚTSKOU ARMÁDOU	13
2.1 INVAZE VOJSK VARŠAVSKÉ SMLOUVY	13
2.2 UMÍSTĚNÍ SOVĚTSKÝCH VOJSK NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA	15
2.2.1 <i>Smluvní dokumentace ve věci umístění sovětských vojsk v ČSSR</i>	15
2.2.2 <i>Střední skupina sovětských vojsk</i>	17
2.2.3 <i>Rozložení sovětských vojsk</i>	17
2.2.4 <i>Umístění sovětských vojsk na konkrétní místa</i>	18
2.2.5 <i>Umístění hlavního velitelství a pontonového pluku</i>	19
2.2.6 <i>Nemocniční a skladovací prostory</i>	19
2.2.7 <i>Kasárny pro sovětské posádky</i>	19
2.2.8 <i>Sklady pro jadernou municí</i>	20
2.3 DŮVODY PRO POBYT A ROZMÍSTĚNÍ SOVĚTSKÝCH VOJSK NA ÚZEMÍ ČSSR	22
2.4 UBYTOVÁNÍ PRO PŘÍSLUŠNÍKY SOVĚTSKÉ ARMÁDY A JEJICH PODÍL NA ÚHRADĚ NÁKLADŮ	22
2.5 OBDOBÍ PODIVNÉ OKUPACE A PROTESTY PROTI SOVĚTSKÉ OKUPACI.....	25
2.6 PŘESUNY SOVĚTSKÉ ARMÁDY A VOJENSKÁ TAKTICKÁ CVIČENÍ	26
2.7 PROBLÉMY NASTALÉ V SOUVISLOSTI S POBYTEM SOVĚTSKÝCH VOJSK	28
3 JEDNÁNÍ O ODSUNU SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA	31
3.1 JEDNÁNÍ O ODSUNU NA VLÁDNÍ ÚROVNI	31
3.2 DOHODA O ODCHODU SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ÚZEMÍ ČSSR	37
3.3 PARLAMENTNÍ KOMISE PRO DOHLED NA ODSUN SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ČESKOSLOVENSKA.....	39
4 PRŮBĚH ODSUNU SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA	41
4.1 SPRÁVA PRO ZABEZPEČENÍ ODCHODU SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ÚZEMÍ ČSSR	41
4.2 JEDNOTLIVÉ ETAPY ODSUNU SOVĚTSKÝCH VOJSK	41
4.2.1 <i>První etapa odsunu</i>	41
4.2.2 <i>Druhá etapa odsunu</i>	45
4.2.3 <i>Třetí etapa odsunu</i>	47
4.3 ŠKODY, MAJETKOPRÁVNÍ A FINANČNÍ VYPOŘÁDÁNÍ	52

4.3.1 Škody způsobené sovětskými vojsky	52
4.3.2 Instituce zřízené pro řešení otázek souvisejících se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk.....	55
4.3.3 Majetkoprávní a finanční vypořádání.....	56
4.3.4 Zásady pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk	60
4.3.5 Zákonné opatření o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území ČSFR	61
4.3.6 Zákon o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR	62
5 ZÁVĚR.....	64
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
6.1 ARCHIVNÍ ZDROJE	66
6.1.1 Archiv Ministerstva zahraničních věcí.....	66
6.1.2 Národní archiv.....	66
6.1.3 Archiv Poslanecké sněmovny	66
6.2 LITERATURA.....	66
6.3 ČLÁNKY V ODBORNÝCH ČASOPISECH.....	67
6.4 ČLÁNKY V DOBOVÉM TISKU	68
6.5 DIGITÁLNÍ REPOZITÁŘ	68
6.6 PRÁVNÍ PŘEDPISY Z WEBU	68
6.7 ČLÁNKY Z WEBU	69
6.8 ZVUKOVÉ ZDROJE	70
7 SEZNAM ZKRATEK:.....	71
PŘÍLOHA 1	I
PŘÍLOHA 2	II
PŘÍLOHA 3	III
PŘÍLOHA 4	IV

1 Úvod

Období odsunu sovětských vojsk z území Československa je kapitolou dějin československého státu, která je tím nejvíce pozitivním, co československé občany potkalo. Po 23 letech se Československo definitivně zbavilo okupanta, který si fakticky i smluvně vynutil svůj dočasný pobyt, jenž se nakonec protáhl na více než dvě desítky let.

Práce si klade za cíl zjistit podrobnosti ohledně významných událostí z období vyjednávání o odsunu, samotného průběhu odsunu sovětských vojsk z území Československa a detaily týkající se majetkoprávního a finančního vyrovnání, přičemž v maximální možné míře vychází z archivních pramenů a novinových článků z dobových periodik.

Bakalářská práce se zaměřuje na podání uceleného obrazu daného tématu. Vzhledem k tomu, že jejím cílem je podrobně vyličit jednotlivé fáze odsunu sovětských vojsk, bylo nutné se nejprve vypořádat s okupací vojsky Varšavské smlouvy a popsat jednotlivé lokality, v nichž byly sovětské vojenské posádky spolu s vojenskou technikou umístěny. Před samotným průběhem odsunu, probíhajícím ve třech etapách, bylo zapotřebí vyličit celý proces vyjednávání mezi československou a sovětskou stranou a teprve následně se věnovat samotnému stažení sovětských vojsk. Posledním důsledkem odsunu sovětských vojsk bylo vyjednávání ohledně majetkoprávního a finančního vyrovnání mezi stranami.

Tématika okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy a odsunu sovětských vojsk z území Československa je odborně zpracována v rámci Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Jedním z historiků, působících v tomto ústavu, je Marie Černá, jež se v rámci svého působení na tomto ústavu specializuje mimo jiné na českou společnost 1945–1989 a přítomnost Sovětské armády v Československu (1968–1991).¹ Autorka se v publikaci *Sovětská armáda a česká společnost 1968–1991* věnuje popisu invaze vojsk Varšavské smlouvy, rozmíst'ování sovětských jednotek na území Československa, negativním jevům provázejícím samotný pobyt Sovětské armády a odchodu sovětských jednotek včetně majetkového vyrovnání.

Spoustu faktografických údajů o odsunu sovětských vojsk z Československa přináší dvě knihy dalšího historika a archiváře z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR Jindřicha Pecky, a to sborník dokumentů *Odsun sovětských vojsk z Československa*

¹ Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. Mgr. Marie Černá, Ph. D. Online. Dostupné z: <https://www.usd.cas.cz/vyzkumni-pracovnici/cerna-marie/> [cit. 2024-04-14].

1989–1991: dokumenty, který obsahuje úřední dokumenty, úryvky z obecních kronik a archiválie, a rovněž chronologický souhrn *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*, jenž detailně rozebírá den po dni, měsíc po měsíci, rok po roku události kolem vojsk Varšavské smlouvy, Sovětské armády a Střední skupiny sovětských vojsk, počínaje 20. 8. 1968 a konče 30. 6. 1991.

Obětmi sovětské okupace a zpracováním tragických událostí v časovém sledu během období od 21. 8. 1968 do 25. 6. 1991 se zabývají ve své publikaci historikové Prokop Tomek a Ivo Pejčoch s názvem *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti: 1968–1991*. Z témat, na něž se specializuje P. Tomek, vedoucí oddělení vojenské historie a zástupce ředitele historicko-dokumentačního odboru Vojenského historického ústavu, je intervence vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968, důsledky dislokace sovětských vojsk v Československu a Československá lidová armáda ve Varšavské smlouvě.² Situaci v ČSLA v roce 1989 a událostmi v ČSA až do rozdělení Československa v roce 1992 se zabývá monografie P. Tomka *Československá armáda v čase sametové revoluce*.

Co se týče vyličení událostí probíhajících v československé zahraniční politice v letech 1989–1991, velice přínosná jsou autobiografická díla zpracovaná z pohledu samotných aktérů etapy vyjednávání o odsunu sovětských vojsk a průběhu odsunu sovětských vojsk z území Československa, a to Jiřího Dienstbiera, Jaroslava Šedivého a Michaela Kocába. Situaci v polistopadové politice, zejména té zahraniční, se věnuje ve své knize *Od snění k realitě: vzpomínky z let 1989–1999* J. Dienstbier, který byl jmenován do funkce ministra zahraničních věcí 10. 12. 1989 coby člen vlády ČSSR včele s předsedou vlády Mariánem Čalfou.³

V podání historika J. Šedivého, působícího od prosince 1989 jako hlavní politický poradce ministra zahraničních věcí J. Dienstbiera, je možné se dozvědět podrobnosti o vyjednávání se sovětskou stranou o odchodu sovětských okupačních vojsk v díle *Zpátky do Evropy, aneb, Černínský palác v roce nula: ze zákulisí československé polistopadové zahraniční politiky*.

Celé období od roku 1989–1991 zachycuje zajímavým dokumentaristickým způsobem M. Kocáb v díle *Vabank: 1989–1991: sametová revoluce: odsun sovětských vojsk*. V první části knihy líčí M. Kocáb události roku 1989, kdy jednal se zástupci KSČ, ČSLA

² Vojenský historický ústav Praha. *PhDr. Prokop Tomek, Ph. D.* Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/phdr-prokop-tomek-ph-d/> [cit. 2024-04-08].

³ O aktuálních otázkách: Marián Čalfa hostem v Moskvě. In: *Nová svoboda*, roč. 45, 21. 12. 1989, č. 300, s. 1, 4.

a sovětské strany, ve druhé části popisuje své působení v pozici poslance ve Federálním shromáždění, kdy se soustředil na ukončení okupace sovětských vojsk v Československu, a v pozici místopředsedy, později předsedy parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z území Československa.

Jako pramen jsem použil pro svou práci zahraniční publikaci ve slovenském jazyce *Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril*. Jedná se o neoficiální biografii slovenského politika a československého prezidenta G. Husáka v podání slovenského historika a komunisty Viliama Plevzy, který pracoval v 70. a 80. letech jako oficiální historiograf G. Husáka.⁴

Svou pozornost jsem zaměřil na veřejně přístupný archivní materiál, jenž se týkal odsunu sovětských vojsk z Československa. Jako primární prameny jsem použil archiválie opatřené z archivů v Praze, které jsem osobně navštívil, a to z Archivu Ministerstva zahraničních věcí, archivního fondu Materiály do vlády 1951–1990, z Národního archivu, archivního fondu Úřad předsednictva vlády, a z Archivu Poslanecké sněmovny, archivního fondu Federální shromáždění V. volební období. Z těchto archivů jsem získal podklady zejména k činnosti parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, k rozsahu a výši způsobených škod a k vypořádání majetkových a finančních otázek spojených s odsunem sovětských vojsk. Některé archiválie se vyskytovaly současně v Národním archivu i v Archivu Poslanecké sněmovny. Tímto způsobem se mi podařilo pořídit obrovské množství archiválií, přičemž zhruba na 30 z nich jsem použil pro svou bakalářskou práci, zejména v kapitole týkající se průběhu odsunu sovětských vojsk a v podkapitole věnující se škodám a jejich náhradám, majetkoprávnímu a finančnímu vypořádání, u kterých tyto archiválie představovaly téměř výhradní zdroj pro její zpracování. Některé z použitých archiválií mají titulní list se základními údaji o druhu dokumentu, místě a času vyhotovení, počtu listů a příloh, případně informaci, kdo komu dokument předkládá, a informaci o stupni utajení. Datum původu archiválie jsem u citace použil pouze tehdy, když bylo datum uvedeno na titulním listu nebo na poslední straně dokumentu. V případě, že některá citovaná archiválie byla součástí celé složky jako její dílčí část nebo jako příloha hlavního dokumentu, uvedl jsem v poznámkách pod čarou pouze tu konkrétní dílčí část archiválie nebo tu konkrétní přílohu, jejíž obsah jsem citoval.

⁴ MACHÁČEK, Michal. Podivná jednota: Gustáv Husák a mocenskopolitické zápasy v KSČ na příkladu prezidentské otázky (1969–1975). *Soudobé dějiny*. 2015, roč. XXII, č. 3–4, s. 300.

Cenným zdrojem pro mou práci byla dobová periodika, konkrétně denní tisk *Lidové noviny*, *Nová svoboda*, *Práce* a *Rudé právo*, jejichž vydání z období let 1989–1991 jsem si během deseti návštěv studovny Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě vypůjčil k badatelským účelům. Mnoho údajů z novinových článků a přímé citace z nich jsem zapracoval především v kapitolách bakalářské práce pojednávajících o vyjednávání na vládní úrovni a při popisu jednotlivých etap odsunu sovětských vojsk. Zaznamenal jsem, že v případě nějaké mimořádné události se novinová zpráva k ní vztahující objevila v každém ve shora zmiňovaném periodiku. Ve své práci jsem se snažil použít zprávu z toho periodika, ve kterém byla tato událost popsána nejvýstižněji, případně jsem ji okomentoval na sebe navazujícími záznamy z více periodik. Podrobným studiem dobového tisku z let 1989–1991 se mi podařilo nastudovat mnoho tehdejších událostí vnitrostátního i celoevropského významu.

Velice důležitým zdrojem, z nichž jsem ve své práci vycházel, byla odborná literatura autorů uvedených výše, kteří tuto tematiku uceleně zpracovali. V kapitole pojednávající o okupaci vojsky Varšavské smlouvy a dislokaci sovětských vojsk na území Československa jsem vycházel především z titulů P. Tomka a I. Pejčocha *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti* a M. Černé *Sovětská armáda a Česká společnost 1968–1991*. Významnými podklady pro kapitolu o vyjednávání o odsunu sovětských vojsk na vládní úrovni, bez kterých bych se neobešel, bylo detailně popsané dílo J. Šedivého *Zpátky do Evropy, aneb, Černínský palác v roce nula: ze zákulisí československé polistopadové zahraniční politiky*, dílo M. Kocába *Vabank: 1989–1991: sametová revoluce: odsun sovětských vojsk* a dílo J. Dienstbiera *Od snění k realitě: vzpomínky z let 1989–1999*.

Za účelem získání uceleného obrazu o průběhu odsunu sovětských vojsk jsem si poslechl rozhovory na Českém rozhlasu vedené moderátorkou Lucií Výbornou v pořadu *Hosté Radiožurnálu* s aktéry odsunu sovětských vojsk, jako byli M. Kocáb, J. Šedivý a generálmajor Svetožár Nadřovič.

Ve své práci používám pro vynucené opuštění území Československa především pojem *odsun*, který jsem rovněž použil i v názvu své bakalářské práce, na některých místech jsem uvedl výraz *odchod* nebo *stažení* sovětských vojsk. Výstižněji na mě působí použití pojmu *odsun*, neboť *odsun* chápu jako nedobrovolné, vymíněné a smluvní stranou vynucené opuštění území, kdežto pojem *odchod* vnímám jako dobrovolné, z vlastního rozhodnutí učiněné opuštění území. Výraz *odchod* musela československá strana použít do dohody

o odchodu sovětských vojsk z území Československa, jelikož toto byl jeden z požadavků sovětské strany.

Z hlediska metodologického je možné mou bakalářskou práci zahrnout do celorepublikových dějin, se zaměřením na období let 1968–1992. Práce se s pomocí odborné literatury, archivních pramenů a několika dobových periodik pokouší vylíčit invazi vojsk Varšavské smlouvy, umístění sovětských jednotek na území Československa, jednání na vládní úrovni o odchodu sovětských vojsk, průběh odsunu okupantů a složitá jednání ohledně náhrady škody a majetkoprávního a finančního vyrovnání.

2 Invaze vojsk Varšavské smlouvy a následná okupace Sovětskou armádou

2.1 Invaze vojsk Varšavské smlouvy

Invaze vojsk Varšavské smlouvy uskutečněná v noci z 20. 8. na 21. 8. 1968 byla reakcí na rozvolněné poměry, které nastaly v Československu, zejména na jaře 1968. Za situace, kdy u nás došlo k uvolnění společenských a politických poměrů zejména tím, že byla zrušena cenzura, kdy nová politická uskupení vytvořená mimo Národní frontu zahájila svou činnost, některé spolky začaly znovu působit a když byly založeny nové politické a profesní organizace, začali mít komunističtí funkcionáři států východního bloku obavy, že by tento vývoj v ČSSR mohl ohrozit vedoucí úlohu komunistické strany a poškodit tak zájmy SSSR u nás. Z tohoto důvodu se snažilo vedení SSSR a dalších zemí Varšavské smlouvy, tedy BLR, MLR, NDR a PLR, tlačit na československé komunistické funkcionáře, aby znovu posoudili a přehodnotili vývoj nastalých událostí u nás. Již na jaře 1968 se sovětská vojska připravovala na případné vojenské obsazení československého území. K prvnímu neúspěšnému vojenskému cvičení takového rázu došlo na začátku května 1968 a k dalšímu pak v červnu 1968 coby součást velitelsko-štabního manévru pod názvem Šumava, které bylo přípravou pro okupaci v srpnu 1968.⁵

Vůdčí představitelé států Varšavské smlouvy v čase předcházejícím samotné invazi jali podezření, že „československá strana dohody o odporu proti antisocialistickým silám neplní,“⁶ proto vedení SSSR rozhodlo dne 17. 8. 1968 zasáhnout do vnitropolitické situace Československa a provést vojenské přepadení pod krycím názvem operace Dunaj.

Invaze se zúčastnila nejenom vojska SSSR, jak je všeobecně známo, ale i další vojska států Varšavské smlouvy. Maďarská lidová armáda pronikla na území Československa přes jižní Slovensko ve spolupráci se 38. armádou SSSR, která vyrazila z oblasti Podkarpatské Rusi. Polská armáda, podporovaná sovětskými divizemi Severní armádní skupiny, vpadla

⁵ ŠACH, Jan. *Invaze 21. srpna 1968 přivedla do Československa skoro půlmilionovou armádu*. Online. Dostupné z: <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/invaze-21--srpna-1968-privedla-do-ceskoslovenska-skoro-pulmilionovou-armadu-237954/><https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/invaze-21--srpna-1968-privedla-do-ceskoslovenska-skoro-pulmilionovou-armadu-237954/> [cit. 2024-02-26].

⁶ TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti: 1968-1991*. Cheb: Svět křídél. s. 12.

na severní Moravu a do východních Čech. Bulharská armáda byla částečně absorbovaná sovětskou 38. armádou, částečně zabezpečovala letiště Praha-Ruzyně a Praha-Vodochody.⁷

Co se týče podílu a účasti NDR na ozbrojené intervenci v rámci vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968, zveřejnily *Lidové noviny* dne 11. 5. 1990 výňatek zprávy východoněmeckých novin *Junge Welt* vydané v souvislosti se zprávou západoněmeckého týdeníku *Der Spiegel* o tom, že při akci Dunaj vojska NDR nepřekročila československé hranice. S odvoláním na zprávu zaměstnance východoněmeckého vojenského historického ústavu NDR Rüdiger Wenzkeho list *Junge Welt* ještě upřesnil, že přípravy pro zapojení 350 000 až 400 000 vojáků Varšavské smlouvy byly započaty už v květnu a červnu 1968. Jak noviny *Junge Welt* uvedly, „koncem července vyjelo 16 000 příslušníků NLA NDR s 500 tanky a 550 obrněnými transportéry ze svých posádek. Šlo o jednu tankovou divizi a jednu motostřeleckou divizi. Obě jednotky podléhaly sovětskému velení. 23. srpna zaujala motostřelecká divize postavení bezprostředně u československé hranice, na rozdíl od sovětských vojsk však do Československa nevstoupila.“⁸

Ozbrojená intervence vojsk Varšavské smlouvy byla z mnoha důvodů protiprávním činem, zásahem do vnitropolitické situace ČSSR a porušením Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci ze dne 14. 5. 1955. Vojska cizích států neměla ke vstupu na území Československa žádné oficiální schválení, ať už ze strany vedoucích funkcionářů Komunistické strany Československa či ze strany Národního shromáždění ČSSR, vlády či prezidenta republiky.⁹

Krátce po vstupu vojsk na území ČSSR byli zatčeni vrcholní představitelé československého státu včele s předsedou vlády Oldřichem Černíkem a prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexandrem Dubčekem, přesunuti letecky na Zakarpatskou Ukrajinu a zde internováni a následně převezeni do Moskvy. Dne 26. 8. 1968 byli přinuceni v Kremlu podepsat Protokol o jednání delegace ČSSR a SSSR, tzv. Moskevský protokol, jímž se Československo zavázalo k několika ústupkům a k normalizaci poměrů v zemi.¹⁰ Podepsali všichni představitelé ČSSR, s výjimkou jediného člena, nakonec i A. Dubček po projeveném

⁷ TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 13–14.

⁸ Německý podíl na invazi. In: *Lidové noviny*, roč. III, 11. 5. 1990, č. 57, s. 2.

⁹ TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 16–17.

¹⁰ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021. s. 42–44.

odporu také podepsal.¹¹ Podstatnou část Moskevského protokolu tvořilo ujednání, podle něhož obsah jednání delegací a protokolu musel zůstat v tajnosti.¹²

G. Husák, který od 28. 8. 1968 zastával funkci prvního tajemníka Komunistické strany Slovenska, prohlásil ve svém projevu při oslavách 25. výročí Slovenského národního povstání v Banské Bystrici s cílem zmírnit dopady invaze vojsk na obyvatelstvo, že „*vstup vojsk, ku ktorému sa naše spojenecké a bratské štáty odhodlali, bol motivovaný obavami o vývoj socializmu v Česko-Slovensku, obavami z ohrozenia socialistického tábora. V žiadnom prípade nešlo o nepriateľský akt voči česko-slovenskému ľudu ani česko-slovenskému štátu... tu bol motív pomôcť nášmu pracujúcemu ľudu.*“¹³

Vstup a obsazování celého území ČSSR vojsky států Varšavské smlouvy se neobešlo bez incidentů, u nichž mnohdy byly okupanty použity zbraně různého druhu. Statistiky uvádějí, že v období od 21. 8. do 3. 9. 1968 bylo usmrceno 72 československých občanů, dalších 266 jich bylo těžce zraněno, 436 zraněno lehce. V době do 28. 9. 1968 se zvýšil počet usmrcených československých občanů o dalších 12, dále 30 jich bylo těžce zraněno a 60 jich bylo lehce zraněno. V následujícím období do 18. 10. 1968 bylo zabito ještě dalších šest občanů, těžce zraněno bylo dalších pět a lehce zraněno dalších 30 osob.¹⁴

2.2 Umístění sovětských vojsk na území Československa

2.2.1 Smluvní dokumentace ve věci umístění sovětských vojsk v ČSSR

Ve dnech 16. 9. – 17. 9. 1968 proběhlo v Mukačevu setkání zástupců ČSSR a SSSR, na němž delegáti hovořili o dislokaci sovětských vojsk na území Československa. Členy československé delegace byli ministr národní obrany generálplukovník M. Dzúr, generálporučíci B. Dvořák, K. Rusov, M. Šmoldas, generálmajoři P. Kalický a J. Lux. Účastníky sovětské delegace byli ministr obrany SSSR a maršál Sovětského svazu A. A. Grečko, generálporučíci A. M. Jamščikov, M. M. Kozlov, generálplukovník letectva P. S. Kutachov, generál armády S. S. Marjachnin a generálplukovník N. V. Ogarkov.¹⁵

¹¹ Podepsali Vasil Biľak, Oldřich Černík, Gustav Husák, Alois Indra, Miloš Jakeš, Jozef Lenárt, Zdeněk Mlynář, Josef Smrkovský, Ludvík Svoboda a další, nepodepsal pouze František Kriegel.

¹² MĚCHÝŘ, Jan. Na okraj legendy roku 1968. *Soudobé dějiny*. 1993. roč. I, č. 1. s. 17–19.

¹³ PLEVZA, Viliam. *Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava: Tatrapres, 1991. Svedectvá. s. 125.

¹⁴ BENČÍK, Antonín, Jindřich PECKA a Jan PAULÍK. *Vojenské otázky československé reformy 1967-1970*. Brno: Doplněk, 1999. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. s. 84.

¹⁵ Tamtéž, s. 47

Mezi vládou ČSSR a SSSR byla v Praze o měsíc později dne 16. 10. 1968 podepsána Smlouva o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. Smlouvu podepsali předseda vlády ČSSR O. Černík a předseda Rady ministrů SSSR Alexej Kosygin.¹⁶ Za dva dny smlouvu schválilo Národní shromáždění ČSSR,¹⁷ jehož zasedání se zúčastnil prezident Ludvík Svoboda. Obsah smlouvy byl již dříve diskutován na schůzi předsednictva NS ČSSR, na společné schůzi ústavně právního výboru, branného, bezpečnostního a zahraničního výboru a rovněž na schůzi poslanců KSČ,¹⁸ přičemž jak na těchto schůzích výborů, tak na samotném zasedání NS ČSSR se odvážili někteří poslanci přednést dotazy a připomínky k obsahu smlouvy samotné.¹⁹

Předseda vlády O. Černík před hlasováním o Smlouvě o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky předstoupil před poslance a ve svém dlouhém projevu zmínil důvody, kvůli kterým mají poslanci tuto smlouvu schválit a proč mají sovětská vojska setrvat na území ČSSR: „*Poslanci Národního shromáždění i celá československá veřejnost pochopí fakt, že je třeba vojska Sovětského svazu, která budou podle navrhované dohody umístěna v Československu, považovat za vojska našeho spojence, za vojska socialistické země, jehož národy přinesly největší oběti v boji proti fašismu za druhé světové války. Sovětský svaz, jak je všeobecně známo, přispěl rozhodující měrou v roce 1945 k osvobození naší republiky. Tato dějinná fakta nelze přejít ani bagatelizováním ani taktickým mlčením. V dnešních dobách reálná situace musí být totiž řešena. Rozumně, s důvěrou a s plnou odpovědností před národními dějinami, s plnou odpovědností za osudy našich dalších generací, za osudy socialismu a míru ve světě.*“²⁰

Uzavřením Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky a jejím následným schválením NS ČSSR došlo k jisté legalizaci ozbrojené intervence vojsk Varšavské smlouvy a následného pobytu sovětských vojenských posádek na území Československa. Na základě této smlouvy se vytvořily pro sovětské posádky na jimi okupovaném území speciální vojenské prostory,

¹⁶ ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11 ze dne 10. 2. 1969, o Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010-2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-11> [cit. 2023-08-19].

¹⁷ Přítomno 242 poslanců, 228 hlasovalo pro, 4 proti (poslanci Božena Fuková, František Kriegel, Gertruda Sekaninová-Čákrťová, František Vodslon), 10 se zdrželo hlasování.

¹⁸ *Před 45 lety schválilo čs. NS smlouvu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk*. Online. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/cms.sqw?z=5860> [cit. 2024-02-26].

¹⁹ Např. poslankyně Gertruda Sekaninová-Čákrťová

²⁰ Zápis z 27. schůze NS ČSSR. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/027schuz/s027001.htm>

které se na určitou dobu vymanily z dosahu vlivu československého státu. Československé úřady se mohly v případě potřeby dostat do prostor spravovaných Sověty pouze na základě udělení zvláštní propustky, neboť Sověti sami sebe pokládali za suverény jimi užívaného vojenského prostoru, ačkoliv jejich suverenita nevyplývala z žádného právního předpisu ani ze žádné smlouvy.²¹

Do začátku listopadu 1968 opustila území Československa vojska BLR, MLR a PLR, zůstala pouze vojska sovětská. Prostřednictvím jejich rozmístění se tak do ČSSR dostalo přibližně 75 tisíc vojáků, což jsou nemalá čísla. Konkrétní statistiky dokládající počty umístěných sovětských vojáků, jejich příbuzných a veškeré vojenské techniky vyšly najevo až při stahování sovětských vojsk z území Československa v letech 1990–1991. Vedení ČSLA, ÚV KSČ ani státní orgány neměly po dobu okupace žádné přesné informace o tom, kolik je v Československu sovětských vojáků, jejich rodinných příslušníků, bojové techniky a vojenského materiálu.²²

2.2.2 Střední skupina sovětských vojsk

Okupace ČSSR trvající v letech 1968–1991 by mohla být rozdělena na dvě části. První část okupace trvala v období 21. 8. 1968 – 15. 11. 1968, kdy v ČSSR byla umístěna vojska Varšavské smlouvy, jejichž součástí byla i Sovětská armáda. Druhá část okupace se protáhla až do poloviny roku 1991 a týkala se pouze sovětských vojenských jednotek, označovaných jako Střední skupina sovětských vojsk, která byla vytvořena 25. 10. 1968.²³

Střední skupina sovětských vojsk byla v porovnání s ostatními skupinami vojsk Varšavské smlouvy skupinou spíše menší, co do velikosti byla srovnatelná s Jižní skupinou vojsk v Maďarsku. Odborníky byla tato vojenská skupina hodnocena jako skupina menšího významu a méně moderní, ačkoliv se rychleji modernizovala než Jižní skupina vojsk.²⁴

2.2.3 Rozložení sovětských vojsk

Podle zápisu o jednání mezi ministry obrany ČSSR a SSSR o otázkách dočasného rozmístění sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky ze dne 16.– 17. 9. 1968 mělo být poskytnuto sovětskému pozemnímu vojsku čítajícímu 70–80 tisíc

²¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 159.

²² TOMEK, Prokop. *Československá armáda v čase sametové revoluce: proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let*. Cheb: Svět křídel, 2019. s. 50.

²³ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s.19.

²⁴ TOMEK, Prokop. *Československá armáda v čase...*, s. 54.

vojáků pět prostorů o celkové kasárenské ploše 220 tisíc m² a pro umístění vojenských skladů 144 tisíc m². Dle původních záměrů měla být sovětská vojska umístěna v sedmi divizních rajonech. Měla být rozložena tak, aby jeden rajon byl situován severovýchodně od Prahy, další rajon severozápadně od Prahy a třetí rajon jižně od Prahy. Dále měl být podle požadavku sovětského vedení jeden rajon situován na jižní Moravě a jeden na severní Moravě. Co se týče slovenského území, jeden rajon se měl nacházet severně od Bratislavy a poslední rajon měl být na východním Slovensku. Štáb armády měl být situován v Trenčíně, štáb armádního sboru v okolí Tábora. Sovětské armádě mělo být podle jejího požadavku poskytnuto celkem pět letišť, v krajní situaci pouze čtyři letiště.²⁵

Přestože sovětsí vojáci měli být dosazeni do obydlených oblastí, především do měst a obcí, probíhala vyjednávání o konkrétních místech zcela mimo širokou veřejnost, mimo správní i politické instituce. V materiálu Úřadu předsednictva vlády ze dne 20. 9. 1968 byl přímo zakotven požadavek vůči národním výborům, jichž se dislokace sovětských vojsk týkala, aby zbytečně neposílaly protestní nótu proti požadavkům na rozmístění vojsk.²⁶

2.2.4 Umístění sovětských vojsk na konkrétní místa

Nakonec byly oddíly SSkSV soustředěny v ČSSR v pěti divizních rajonech, z nichž dva byly tankové a tři motostřelecké. Sovětské jednotky se nacházely na území všech krajů, nejvíce jich bylo umístěno na území Středočeského, Severočeského, Východočeského a Severomoravského kraje.²⁷ Pokud jde o konkrétní lokality, tanková vojska se usadila v Bohdanči, Bruntálu, Frenštátu pod Radhoštěm, Krnově, Libavě, Milovicích, Mimoni a Trutnově, motostřelecká vojska v Bohosudově, České Třebové, Jelšavě, Komárnu, Mladé Boleslavi, Nových Zámcích, Olomouci, Rokytnici nad Orlicí, Ružomberoku, Štúrově, Šumperku, Vysokém Mýtě, Zákupích a Zvolenu. Dělostřelectvo a raketová vojska skončila ve Hvězdově, Jeseníku, Kuřivodech a Turnově. V Hradčanech, Jablonečku, Kuřivodech a Milovicích-Božím Daru, Olomouci-Neředíně a Sliáci se našlo místo pro letectvo a protiletadlové vojsko.²⁸

²⁵ BENČÍK, Antonín, Jindřich PECKA a Jan PAULÍK. *Vojenské otázky...*, s. 42–47.

²⁶ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 49.

²⁷ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 32.

²⁸ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 186.

2.2.5 Umístění hlavního velitelství a pontonového pluku

Na krátkou dobu bylo umístěno hlavní velitelství SSKSV v Praze v kasárnách na Pohořelci-Dlabačově, následně bylo přesunuto do Milovic nad Labem, kde zůstalo až do konce června 1991. Tomuto hlavnímu velitelství v Milovicích podléhaly dvě divize, jedna tanková, jedna motostřelecká.²⁹ Pontonový pluk získal svou domovinu v Olomouci a Pardubicích, naopak výcviková střediska byla situována v Mělníku. Centrální sklad se nacházel v Květné.³⁰

Posádkám SSKSV nečinilo problém užívat k vojenským účelům historické objekty, například zámky, kláštery či kostely. Do rukou Sovětů se tak dostaly zámky v Děčíně, Hostouni, Kuřívodech a Zdechovicích,³¹ kláštery v Jičíně a Bohosudově, kostel v Kuřívodech i bývalý poutní kostel sv. Jakuba a sv. Anny ve VVP Libavá.³²

2.2.6 Nemocniční a skladovací prostory

Posádky Sovětské armády převzaly i nemocniční a skladovací prostory pro svůj zdravotnický materiál, a to nemocnici v Děčíně, vojenskou nemocnici v Jaroměři a v Kostelci nad Černými lesy, přičemž v Bystřici pod Hostýnem byl navíc zřízen Ústřední zdravotní sklad.³³

2.2.7 Kasárny pro sovětské posádky

Kasárny pro sovětské posádky se nacházely v Bohosudově, Boleticích-Dolanech, Červené Vodě, České Třebové, Děčíně, Dětrichově, Frenštátu pod Radhoštěm, Hvězdově, Jablonečku, Jaroměři, Jelšavě, Jeseníku, Jičíně, Klášterci, Konicích, Krnově, Kuřívodech, Květné, Lázních Bohdaneč, Libavé, Luštěnicích, Milířích, Mladé, Mladé Boleslavi, Nových Zámcích, Olomouci, Ostravě, Rimavské Sobotě, Rožňavě, Ružomberoku, Sliači,

²⁹ TOMEK, Prokop. Úřad zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR 1968–1990. *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu*. 2018, roč. LXVII, č. 3, s. 11–13.

³⁰ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 186.

³¹ Tamtéž, s. 198–206.

³² Archiv Poslanecké sněmovny, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva Federálního ministerstva kontroly o výsledku prověrky stavu ochrany přírodního prostředí v souvislosti s činností čs. a sovětských vojsk ve vybraných vojenských újezdech a prostorech a péče o historické objekty užívané Čs. a Sovětskou armádou ze dne 20. 8. 1990.

³³ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 198–206.

Strakonících, Stráži pod Ralskem, Svěbořicích, Štúrovu, Šumperku, Trutnově, Turnově, Týništi nad Orlicí, Vysokém Mýtě, Zákupch a Zvolenu.³⁴

Z původních 64 míst, v nichž byly situovány posádky sovětských vojsk v roce 1968, došlo do roku 1991 k navýšení na 83 míst, přičemž 67 míst se nacházelo na území ČSR a 16 míst na území SSR.³⁵ Navíc v pohraničí s Rakouskem a Německou spolkovou republikou byly dislokovány malé spojovací a odposlouchávací útvary.³⁶

Veliteli SSkSV v Československu se v průběhu trvání sovětské okupace stávali generálporučíci, generálplukovníci či generálmajoři, kteří se vždy střídali ve dvouletém až čtyřletém intervalu. V letech 1968–1972 stál včele SSkSV generálporučík A. M. Majorov, pod jehož vedením došlo k okupaci ČSSR v srpnu 1968. Byl vystřídán generálplukovníkem I. I. Těniščevem, který byl v roce 1976 nahrazen generálporučíkem, od roku 1977 generálplukovníkem D. S. Suchorukovem. V období 1979–1980 byl velitelem SSkSV generálplukovník D. T. Jazov, jehož na období let 1981–1984 nahradil generálplukovník G. G. Borisov. Tento byl na následující 3 roky vystřídán generálmajorem V. F. Jermakovem. Od prosince 1987 byl posledním velitelem SSkSV generálporučík, od roku 1988 generálplukovník Eduard Arkadjevič Vorobjov.³⁷

2.2.8 Sklady pro jadernou municí

Až při vyjednávání ohledně stažení vojsk Sovětské armády bylo odhaleno, že na území Československa byly ukryty objekty určené pro skladování a používání jaderné munice, třebaže českoslovenští i sovětské představitelé napříč všemi úrovněmi opakovaně tvrdili, že v ČSSR žádné jaderné zbraně umístěny nejsou. Dle Dohody mezi vládou ČSSR a SSSR o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk ze dne 15. 12. 1965 měly být na území a k tíži ČSSR vybudovány speciální objekty, které měly být předány SSSR do bezplatného užívání. Tato dohoda byla uzavřena na období 10 let, s automatickým prodlužováním vždy o dalších 10 let, avšak v roce 1986 byla dohodou o rozmístění základen s jadernými náboji na území ČSSR prodloužena na dobu neurčitou.³⁸

³⁴ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 198–206.

³⁵ TOMEK, Prokop. Konec dočasnosti: Odsun sovětských vojsk v širších historických souvislostech. *Paměť a dějiny*. 2021, roč. XV, č. 2, s. 102.

³⁶ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 33.

³⁷ TOMEK, Prokop. Úřad zmocněnce vlády ČSSR..., s. 11–12.

³⁸ ŠACH, Jan. *Akce Javor*. Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/akce-javor/> [cit. 2024-02-28].

Současně s podpisem těchto dohod byl náčelníky generálních štábů obou zemí podepsán zvláštní protokol, kterým se obě strany zavazovaly k tajnosti těchto dokumentů. Tyto dohody byly podepsány bez jakéhokoliv předchozího schválení ústavními orgány či Radou obrany státu.³⁹ Jak upozornil tiskový mluvčí prezidenta Václava Havla Michael Žantovský, jehož slova byla citována v deníku *Práce* dne 17. 6. 1990: „*Zdá se, že tuto smlouvu neprojednával žádný ústavní orgán, zato ji projednávaly orgány ÚV KSČ. Smlouva byla velice utajovaná. Podle našich informací o ní vědělo asi 15 lidí v celém Československu. Těchto 15 lidí sjednalo smlouvu o rozmístění jaderné munice bez vědomí vlády, FS a bez vědomí 15 miliónů občanů.*“⁴⁰ Naproti tomu byl tento počín projednáván ve Vojenské komisi obrany ÚV KSČ, přičemž s touto smlouvou a se samotnou skutečností, že je na území Československa umístěna jaderná munice, byl seznámen první tajemník ÚV KSČ, prezident republiky, předseda vlády, ministr národní obrany a dalších asi 11 příslušníků generálního štábu Československé lidové armády, o dalších osobách mohl rozhodnout pouze prezident republiky. V rámci utajování byla pro tuto akci dokonce zpracována krycí legenda.⁴¹

V souladu s těmito smlouvami byly na území Československa vybudovány v období let 1966–1969 v rámci akce s krycím názvem Javor tři speciální objekty, a to v Severočeském kraji v Bílině u Ústí nad Labem, označovaný jako Javor 50, který byl zprovozněn již v roce 1969, dále v Západočeském kraji ve VVP v Míšově-Borovno, pojmenovaný jako Javor 51, a v Severočeském kraji ve VVP Mimoň u Bělé pod Bezdězem s označením Javor 52.⁴² Náklady na vybudování těchto vojenských objektů nesla československá strana, stejně tak náklady na pobyt sovětských vojáků, kteří byli pověřeni obsluhováním raketových základen. Účet byl za celou dobu jejich provozu na československém území vysoký, náklady na jejich vybudování činily 173,91 milionů Kčs a provozní náklady dalších 226,356 milionů Kčs, navíc za zařízení dodatečně postavená na žádost sovětské strany vynaložilo Československo dalších 30,3 milionů Kčs.⁴³

³⁹ Zápis z 20. schůze FS ČSFR z 19. 2. 1992. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/020schuz/s020132.htm>

⁴⁰ Ještě ke smlouvám o jaderné munici. In: *Práce*, roč. XLVII, 17. 6. 1991, č. 140, s. 3.

⁴¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, fond Materiály do vlády 1951–1992, karton č. 168, inv. č. 5137, 2562 – Zpráva Federálního ministerstva obrany o řešení problematiky speciálních objektů užívaných Sovětskou armádou na území ČSFR ze dne 16. 5. 1991.

⁴² ŠACH, Jan. *Akce Javor*. Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/akce-javor/> [cit. 2024-02-28].

⁴³ Skladovaly se v Československu atomové zbraně? Javory skrývaly smrt. In: *Lidové noviny*, roč. IV, 17. 4. 1991, č. 90, s. 1, 2.

2.3 Důvody pro pobyt a rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR

Důvody, pro které byla na území Československa umístěna sovětská vojska, byly okupační stranou vysvětlovány tak, že „část sovětských vojsk, nacházejících se v Československé socialistické republice, zůstává dočasně na území Československé socialistické republiky za účelem zajištění bezpečnosti zemí socialistického společenství před silnými revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil.“⁴⁴

Při zamyšlení nad tím, proč, kam a z jakých důvodů byly sovětské vojenské jednotky na konkrétní místa dosazeny, je možné vycházet z několika teorií. Podle jedné z nich byla zeměpisná poloha pěti sovětských divizí určena tak, aby byly tyto divize schopny snadno manipulovat s propojením mezi NDR, MLR a PLR. Pro případ možných politických protestů byla záměrně většina vojenských jednotek osídlena v blízkosti velkých měst. Jestliže by vypukla válka či vznikl jakýkoliv vojenský konflikt, dalo se předpokládat, že by tři divize ze severu a severozápadu republiky byly schopny se do 24 hodin dostat k západní hranici ČSSR.⁴⁵

Orgány a instituce na místní úrovni byly z jednání o dislokaci opomenuty, takže mnohdy docházelo k tomu, že dohodou určené objekty a prostory nebyly schopny pojmout stanovené množství vojáků tak, jak se po nich žádalo. Sovětská strana si tento nedostatek objektů řešila po svém, zabírala další objekty, prostory či nad dohodnutý rámec nelegálně stavěla objekty nové.

2.4 Ubytování pro příslušníky Sovětské armády a podíl Sovětské armády na úhradě nákladů

Navýšení množství sovětských vojáků a jejich rodinných příslušníků nad stanovenou kapacitu kasáren a ostatních souvisejících objektů způsobovalo i další problémy jak pro sovětské uživatele těchto kasáren, tak pro místní obyvatele. Někde se objevily problémy se zásobováním pitnou vodou, v jiných místech docházelo k přetížení elektrické sítě, v posádkových městech trpěla spousta obchodů nedostatkem zboží či úplným vykoupením zboží, po kterém byla velká poptávka v předvánočním období.⁴⁶ Například ve vojenském

⁴⁴ ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11 ze dne 10. 2. 1969, o Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010-2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-11> [cit. 2024-02-23-].

⁴⁵ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 33.

⁴⁶ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 58.

táboře v Milovicích mělo trojnásobné překročení ubytovacích prostor za následek alarmující stav hygienických zařízení a obrovské množství odpadků za obcí a v lese.⁴⁷

Dle Smlouvy mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky měla SSSR nést náklady na udržování svých vojsk umístěných na československém území. Vláda Československa převzala uzavřením této smlouvy na sebe závazek zajistit jednotkám Sovětské armády a jejich rodinným příslušníkům po dobu jejich dočasného pobytu v ČSSR kasárny včetně bytů, prostory pro skladování, letiště a související stavby, prostory, zařízení, dopravní prostředky a dodávku energií. Při užívání vojenských výcvikových prostor, cvičišť a střelnic se měla Sovětská armáda dělit o tyto prostory společně s Československou lidovou armádou. Za osobu příslušející sovětským vojskům byl považován „*příslušník Sovětské armády, civilní osoba, která je sovětským občanem a pracuje v útvech sovětských vojsk, dočasně se nacházejících na území Československé socialistické republiky. Členy rodin osob, příslušejících k sovětským vojskům manželky, děti, pokud nezavřely sňatek, blízcí příbuzní, pokud jsou odkázáni na výživu těchto osob.*“⁴⁸

Dle Dohody o způsobu a podmínkách užívání různých objektů a služeb poskytovaných československou stranou sovětským vojskům dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky ze dne 11. 2. 1969 byly k dočasnému užívání za úhradu poskytnuty Sovětské armádě kasárny včetně bytů, prostory pro skladování, letiště a související prostory, stavby a zařízení s charakterem československého národního majetku s tím, že náklady na provoz a běžnou údržbu šly k tíži SSSR. Povinnost k zabezpečení provozu a údržby inženýrských sítí v Sověty užívaných kasárnách byla na bedrech československého ministerstva národní obrany, přičemž SSSR nesla náklady na jejich údržbu a provoz. Stejně tak bylo československé ministerstvo národní obrany povinno zajistit dodávku vody, elektřiny, plynu a tepla. Náklady měla sovětská strana hradit v Kčs podle platných československých sazeb a tarifů. Zdarma mohla sovětská vojska užívat společně s Československou lidovou armádou vojenské výcvikové prostory, cvičiště a

⁴⁷ Tamtéž..., s. 137.

⁴⁸ ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11 ze dne 10. 2. 1969, o Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky.* Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010-2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-11> [cit. 2023-08-19].

střelnice.⁴⁹ Nad rámec tohoto hradila ČSSR sovětským vojákům na mzdách zhruba 130 milionů Kčs ročně.⁵⁰

Pokud jde o ubytování příslušníků Sovětské armády, Československo se obecně potýkalo s velkým nedostatkem bytů a s tím souvisejících objektů. Z tohoto důvodu byly z prostředků československého státního rozpočtu postaveny pro sovětské posádky a jejich rodiny byty, školy, domy důstojníků, kotelny, jídelní bloky, velitelské budovy, výcviková střediska a vodovody, přičemž za více než 20 let tak bylo proinvestováno přibližně 4,5 miliard Kčs. Tyto objekty nově vybudované pro Sovětskou armádu zůstávaly oficiálně ve vlastnictví Československé lidové armády či krajských národních výborů. Sovětská armáda měla za jejich užívání hradit nájemné, avšak výše nájemného byla po celou dobu užívání stále stejná, navzdory tomu, že postupně došlo k navýšení množství objektů, které jim byly dány po dobu jejich pobytu k dispozici. Počet užívaných objektů byl přepočítán podle počtu užívaných metrů čtverečných. Původně v roce 1969 bylo příslušníkům Sovětské armády předáno kolem 3 milionů m² základních fondů, během 5. až 7. pětiletky následovalo předání dalších 11 milionů m² základních fondů. I když sovětská strana v roce 1986 užívala 14 milionů m² základních fondů, nedošlo k navýšení nájemného za tyto objekty.⁵¹

Statistické přehledy ohledně počtu sovětskými vojáky a jejich rodinnými příslušníky užívaných bytů vypovídají, že jim bylo dáno k užívání 19 696 bytů, z toho 11 872 bytů bylo sovětské straně poskytnuto nebo pro ni československou stranou postaveno, zbývajících 7 824 bytů si sovětská strana vybudovala sama.⁵²

Povinnost k výstavbě nových bytových domů pro sovětské posádky na sebe převzali krajsí a okresní funkcionáři, kteří čerpali prostředky na jejich výstavbu z mnoha různých zdrojů. Často docházelo k tomu, že výstavba nových bytových domů se zpozdila kvůli nedostatku pracovních sil, finančních prostředků, stavebního materiálu či technologií anebo

⁴⁹ ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 19 ze dne 31. 3. 1969 o Dohodě o způsobu a podmínkách užívání různých objektů a služeb poskytovaných československou stranou sovětským vojákům dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-19> [cit. 2023-08-1].

⁵⁰ ČERNÁ, Marie: *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 59.

⁵¹ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, 39–40.

⁵² APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva Federálního ministerstva kontroly o výsledku kontroly stavu a řešení důsledků odchodu sovětských vojsk z území ČSFR ze dne 30. 7. 1991.

k zahájení výstavby došlo dokonce před udělením stavebního povolení nebo úplně bez kompletní stavební dokumentace a bez smlouvy s dodavatelem stavebního materiálu.⁵³

Na počátku užívání nemovitého majetku sovětskou stranou činila jeho účetní hodnota 1,6 miliard Kčs, kdežto v roce 1990 dosáhla jeho účetní hodnota částky 6,4 miliard Kčs. Československo tak v letech 1971–1989 postavilo a poskytlo sovětským posádkám nemovitý majetek v účetní hodnotě 4,8 miliard Kčs. Tento majetek převzali Sověti za paušální úhradu ve výši 25 milionů Kčs ročně, avšak nejednalo se o částku dohodnutou mezi československou a sovětskou stranou, nýbrž o částku sovětskou stranou stanovenou v roce 1968, kdy se vycházelo z účetní hodnoty nemovitého majetku 1,6 miliard Kčs. Tato paušální úhrada se však za celou dobu pobytu sovětských vojsk nezvýšila, a to i přesto, že jeho účetní hodnota v mezidobí vzrostla čtyřnásobně.⁵⁴

I když náklady, které musela československá strana nést v souvislosti s pobytem sovětských jednotek, byly enormní, vykládala si sovětská strana vše po svém. Náměstek ministra zahraničí SSSR Ivan Aboimov sdělil v rozhovoru na otázky týkající se odsunu sovětských vojsk z ČSSR a Maďarska, který byl uveřejněn v sovětském týdeníku *Argumenty i fakty*, že „pobyt sovětských jednotek ve východoevropských zemích hradí plně sovětská strana.“⁵⁵

2.5 Období podivné okupace a protesty proti sovětské okupaci

Doba od vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR do jara 1969 bývá někdy označována jako období podivné okupace,⁵⁶ neboť komunističtí funkcionáři, ústavní činitelé, další představitelé státu a veřejnost byli jednotní v pohledu na pobyt sovětských jednotek na území Československa. Ještě do října 1969 bylo možné vyjet do západních států, jelikož k uzavření hranic a zásadnímu omezení cestování došlo až vládním nařízením č. 114/1969 Sb. ze dne 8. 10. 1969, kterým se stanoví, ve kterých případech může být vydání

⁵³ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 150–151.

⁵⁴ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva Federálního ministerstva kontroly o výsledku kontroly stavu a řešení...

⁵⁵ Ivan Aboimov: Pobyt vojsk hradí SSSR. In: *Rudé právo*, roč. 70, 19. 2. 1990, č. 42, s. 5.

⁵⁶ TOMEK, Prokop. *Byl jsem takový „západák“*. S redaktorem Rádia Svobodná Evropa Petrem Brodem o zákulisí vysílání, životě v exilu a návratu domů. s. 70. Online. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1401/069-078.pdf> [cit. 2024-02-29].

cestovního dokladu odepřeno,⁵⁷ či dokonce až do roku 1971 bylo přípustné prodloužit si v západních zemích studijní pobyt. K ukončení tohoto zvláštního období došlo na jaře 1969 po tzv. hokejových událostech v březnu 1969 a po jmenování G. Husáka prvním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa v dubnu 1969.

Poslední výraznější protest proti sovětské okupaci proběhl ve dnech kolem jednoletého výročí invaze, postupnou normalizací československé společnosti došlo i k oslabení protestujícího smýšlení československé veřejnosti a na dvě dekády pak došlo k jakémusi utlumení výraznějších protestů vůči sovětským vojskům na československém území. Ze zpráv týkajících se činů sovětských vojsk byly zveřejňovány jen ty pozitivní a čistě věcné informace, ty negativní byly upravovány nebo pro jistotu byly zcela zamlčovány, aby nevyvolaly u veřejnosti pobouření. Veškeré násilné trestné činy, přečiny a přestupky spáchané příslušníky Sovětské armády byly záměrně utajovány.⁵⁸

2.6 Přesuny Sovětské armády a vojenská taktická cvičení

V době pobytu Sovětské armády na území Československa byla tato armáda poměrně často k vidění laickou veřejností. O tom, kdy, kam a jak se budou sovětské jednotky přesouvat, rozhodovalo velení sovětských vojsk samo, aniž by tuto otázku předem konzultovalo s československou stranou. Tak mohli českoslovenští občané spatřit nejenom přesuny jednotlivých sovětských vozidel, ale i celých kolon, a to při jejich přesunu napříč republikou po běžných silnicích ze svých stálých posádkových prostor do prostor výcvikových, někdy vzdálených i stovky kilometrů, ve kterých sovětsí vojáci trénovali střelbu a přípravu na taktická cvičení.⁵⁹ Až po 2. kole československo-sovětských jednáních v únoru 1990 omezilo velení SSKSV pohyb kolon vojenské techniky po silnicích první třídy s velkým provozem.⁶⁰

Sovětská armáda organizovala nejenom vojenská taktická cvičení, ale mnohdy i společná vojenská cvičení s příslušníky Československé lidové armády, případně i s dalšími vojsky Varšavské smlouvy. Těchto cvičení se konalo během roku několik, přičemž každé cvičení mělo přiřazeno kódové označení. Nutno podotknout, že společná

57 ČESKOSLOVENSKO. *Vládní nařízení č. 114 ze dne 9. 10. 1969, jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010-2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-114> [cit. 2024-03-24].

58 TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 56–57.

59 Tamtéž, s. 85.

60 List Pravda o stahování vojsk z ČSSR: Harmonogram vypracován. In: *Rudé právo*, roč. 70, 17. 2. 1990, č. 41, s. 3.

cvičení a manévry vojsk Varšavské smlouvy se konala i na území jiných členských států, nejenom v Československu. Příkladem je možné jmenovat společné cvičení vojsk Varšavské smlouvy označované jako Spojovací cvičení Vesna za účasti jednotek Československé lidové armády, Polské lidové armády, Německé lidové armády NDR a Sovětské armády, které proběhlo ve dnech 29. 3. – 4. 4. 1969 na různých místech ČSSR, NDR, PLR a SSSR. Téhož roku došlo ve dnech 23. 7. – 2. 8. ke spojeneckému cvičení letectva ČSLA, Polské lidové armády a Sovětské armády v oblastech nad ČSSR, PLR, NDR a SSSR. Následujícího roku se na území Československa uskutečnilo v období 10.–16. 8. 1970 společné cvičení ČSLA a Sovětské armády s kódovacím označením Taran. Jedno z velkých cvičení za účasti armád ČSSR, PLR, NDR a SSSR, jehož cílem bylo zlepšení spolupráce přítomných armád, se uskutečnilo ve dnech 12.–16. 9. 1972. Toto cvičení neslo název cvičení Štít 72. Některá cvičení se konala dokonce za účasti pozorovatelů i ze západních zemí, jako tomu bylo kupříkladu během cvičení vojsk Pobaltského vojenského okruhu Sovětské armády na území SSSR, které proběhlo ve dnech 23.–27. 7. 1979 za účasti pozorovatelů z ČSSR, Belgie, Dánska, Francie, Holandska, NDR, Norska, Švédska a Velké Británie.⁶¹

Společná vojenská cvičení probíhala pravidelně po celou dobu, po kterou byla Sovětská armáda dislokována na území Československa. Poslední velká cvičení v letech 1987–1990 se zrealizovala v červenci 1987 jakožto cvičení pozemních sil ČSLA a SSkSV za účasti 34 pozorovatelů z 18 zemí. Cvičení probíhající ve dnech 23.–27. 5. 1988 za účasti 43 pozorovatelů ze 22 účastnických států Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě bylo frontovým velitelsko-štábním cvičením označovaným jako Dukla 88, na kterém se procvičovala obranná a protivzdušné operace, příprava protiútoků a přesuny vojsk přes území ČSSR.⁶² V únoru 1989 absolvovali vojáci na území Československa společné cvičení ČSLA, Maďarské lidové armády a SSkSV a nakonec v srpnu 1989 došlo ve VVP Uherské Hradiště ke cvičení tankistů ČSLA a motostřelecké jednotky SSkSV.⁶³ Podle dochovaných záznamů posledním cvičením jednotek ČSLA a SSkSV, ačkoliv bylo již dohodnuto a částečně i započato stahování sovětských jednotek z posádkových měst, bylo cvičení pod označením Družba 1990 ve dnech 1.–4. 3. 1990, které proběhlo v lokalitě Karlových Varů,

⁶¹ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 194–197.

⁶² TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 86.

⁶³ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 197.

Kralup nad Vltavou a Mostu, jehož se zúčastnilo téměř 5 tisíc vojáků ČSLA a přes 1 200 příslušníků SSKSV.⁶⁴

Pro obyvatele obcí a měst, ve kterých byly umístěny posádky Sovětské armády, bylo přemísťování těchto vojenských jednotek velmi nepříjemnou záležitostí. Místa, která se nacházela na transportních trasách, byla omezována nočními průjezdy vojenské techniky způsobujícími hluk, kouř, zápach, časté nehody, znečištění a poškození místních silnic.⁶⁵ Až v polovině února 1990 se během jednání pracovních skupin československých a sovětských expertů o vojensko-technických a organizačních otázkách odchodu sovětských vojsk z československého území sovětská strana zavázala, že sníží intenzitu bojové přípravy a že výjezdy na cvičiště budou probíhat jen se souhlasem příslušných národních výborů.⁶⁶

Posádky sovětských vojenských útvarů usilovaly o jakousi neviditelnost, takže jimi užívané prostory v maximální míře oplocovaly a zahrazovaly, aby byly co nejméně před zraky československé veřejnosti a československých orgánů a úřadů. Při vjezdu do těchto prostor byly vztyčeny dopravní značky se zákazem vjezdu, navíc všem příchozím a přijíždějícím zvenčí byl umožněn vstup či vjezd pouze na základě speciálního povolení.⁶⁷

2.7 Problémy nastalé v souvislosti s pobytem sovětských vojsk

Již na začátku svého pobytu sovětské jednotky začaly porušovat Smlouvu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR, a to již tím, že bezdůvodně zasahovaly do vnitřních záležitostí ČSSR. Jak uvedl G. Husák: „*Sovietska armáda na našom území mala v rukách obrovskú silu. Kontrolovala aj našu armádu a bezpečnosť. Jej prvý veliteľ si pozýval do Milovic krajských aj okresných tajomníkov KSČ. Mnohí k nemu chodili pravidelnejšie a častejšie než na ústredný výbor strany. Bola to okupačná armáda, ktorá si cez svoje tykadlá budovala aj politické pozície.*“⁶⁸

Příslušníci sovětských jednotek svévolně zadržovali československé občany, převáželi je do sovětských kasáren, dávali je do izolace, vyslýchali je, v mnoha případech

⁶⁴ Cvičení zahájeno. In: *Práce*, roč. XLVI, 2. 3. 1990, č. 52, s. 1.

⁶⁵ ČERNÁ, Marie: *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 253–254.

⁶⁶ Jednání pracovní skupiny čs. a sovětských expertů: Odsun bude zahájen 26. února. In: *Práce*, roč. XLVI, 16. 2. 1990, č. 40, s. 1.

⁶⁷ ČERNÁ, Marie: *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 246.

⁶⁸ PLEVZA, Viliam. *Vzostupy a pády...*, s. 129.

i za použití fyzického násilí. V jiných případech sovětské orgány navýšily hlídkování ve městech, dokonce za použití obrněných transportérů.⁶⁹

Pokud nastaly v Sovětské armádě nějaké problémy, byly to právě národní výbory, které musely problémy vyřešit. Jednalo se například o místní komunikace, jejichž opravy bylo nutné provést z důvodu poškození zapříčiněných přesunem sovětských jednotek do výcvikových prostor a u kterých se finanční prostředky hledaly v různých rezervních fondech okresních a krajských národních výborů.⁷⁰

Znečištění životního prostředí, kterého se dopouštěly sovětské posádky v prostorách jimi užívaných, bylo dalším alarmujícím problémem. Většina ekologických škod, znečištění a poškození však vyšla najevo až poté, co sovětské jednotky opustily posádková města, a bylo možné konečně provést důkladnou kontrolu jimi způsobených škod. K rozsáhlým znečištěním docházelo zejména při nezodpovědném manipulování s pohonnými látkami, kdy docházelo ke kontaminaci podzemních vod v posádkových místech a kontaminaci okolních zdrojů pitné vody, veřejných vodních zdrojů, čistících a kanalizačních systémů.⁷¹

O tom, že sovětské posádky po dlouhá léta porušovaly československé zákony, vyhlášky a normy, svědčily i černé stavby postavené po celém Československu. Jedním z takových míst bylo Vysoké Mýto, kde si Sověti vybudovali v letech 1975–1978 bez jakéhokoliv stavebního povolení, vodohospodářského souhlasu a dokumentace sklady pohonných hmot. Vzhledem k tomu, že taková stavba zasahovala do pásma hygienické ochrany vodního zdroje pro Vysoké Mýto, bylo z důvodu hrozby kontaminací podzemních vod a zeminy ropnými látkami jediným možným řešením zcela odstranit takto nevyhovující sklady.⁷²

Na rámec ekologických a jiných škod příslušníci sovětských posádek způsobili za celou dobu svého pobytu na území Československa škody při transportech dopravní techniky, při vojenských cvičeních a jako účastníci dopravních nehod, čímž způsobili škody na československém veřejném majetku a majetku soukromých osob, na veřejných komunikacích a v neposlední řadě na kulturních památkách. Zvláštností byla skutečnost, že sovětská dopravní vozidla nebyla na rozdíl od československých vozidel pojištěna. Členové sovětských vojenských jednotek spáchali během doby svého pobytu na území

⁶⁹ BENČÍK, Antonín, Jindřich PECKA a Jan PAULÍK. *Vojenské otázky...*, s. 128.

⁷⁰ ČERNÁ, Marie: *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 156.

⁷¹ Tamtéž, s. 181.

⁷² Černé stavby v sovětské posádce. In: *Rudé právo*, roč. 70, 23. 12. 1989, č. 302, s. 2.

Československa velké množství násilných trestných činů, ublížení na zdraví, loupeží, krádeží, omezování osobní svobody, znásilnění a další.⁷³

⁷³ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 190.

3 Jednání o odsunu sovětských vojsk z území Československa

3.1 Jednání o odsunu na vládní úrovni

Po pádu komunistického režimu bylo jedním ze zásadních úkolů československé zahraniční politiky dostat co nejrychleji a v plném počtu z československého území sovětské vojáky včetně jejich rodinných příslušníků, vojenské techniky, vybavení a munice. Když se krátce po 17. 11. 1989⁷⁴ sešli M. Kocáb, Michal Horáček, V. Havel a další, sepsali dopis adresovaný Michailu Gorbačovovi s žádostí o urychlené zahájení jednání ve věci okupačních vojsk a zanesli jej osobně na sovětské velvyslanectví, aby byl předán M. Gorbačovovi.⁷⁵

Události pak nabraly rychlý spád, každý den se dělo něco významného, každá dílčí událost, každé dílčí jednání na vládní úrovni či každé dílčí setkání vedoucích představitelů obou států mělo kousek svého podílu na tom, že se za tři měsíce poté, co se zrodila idea úplného odsunu sovětských vojsk z území Československa, podařilo diplomatickým a bezkonfliktním způsobem zajistit úspěšné uzavření Dohody o odchodu sovětských vojsk z území Československa.

Už dne 3. 12. 1989 prohlásila československá vláda včele s jejím předsedou Ladislavem Adamcem, že vstup vojsk Varšavské smlouvy na území Československa v srpnu 1968 byl z mezinárodněprávního hlediska porušením platných právních norem. Současně vláda žádala, aby byla zahájena jednání ohledně umístění sovětských vojsk na území Československa a jejich stažení, a to v rámci celkového odzbrojovacího procesu. Československý vládní kabinet se zároveň obrátil na vlády Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a SSSR, aby spolu s vládou ČSSR učinily prohlášení o nezákonnosti tohoto vstupu.⁷⁶

Hned následující den po prohlášení vlády proběhla jednodenní návštěva československé delegace v Moskvě, jejíž součástí byli premiér L. Adamec a ministr zahraničních věcí Jaromír Johanes. V Moskvě se českoslovenští zástupci setkali s předsedou Nejvyššího sovětu SSSR M. Gorbačovem a vedoucími činiteli Bulharska, Maďarska, NDR, Polska, kteří prohlásili, že vstup vojsk Varšavské smlouvy na území Československa

⁷⁴ Michael Kocáb uvádí 5 nebo 6 dní po 17. 11. 1989.

⁷⁵ KOCÁB, Michael (účinkující). Interview. In: *Hosté Radiožurnálu*. Rádio. ČRo. 21. 12 2010.

⁷⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy, aneb, Černínský palác v roce nula: ze zákulisí československé polistopadové zahraniční politiky*. Praha: Mladá fronta, 2019. s. 15–16.

byl vměšováním do vnitřních záležitostí československého státu.⁷⁷ Tuto událost je možné považovat za první úspěch zahraniční politiky polistopadového Československa, ke kterému došlo v řádu necelých tří týdnů po pádu komunistického režimu.

Dne 5. 12. 1989 zadal ministr J. Johanes náměstkovi Evženu Vackovi požadavek, aby se zabýval jednáním ohledně působení sovětské armády u nás, a současně zaúkoloval ředitele mezinárodněprávního odboru Gabriela Brenku, aby začal s přípravou návrhu nové smlouvy o pobytu sovětských vojsk na území Československa, v jejímž rámci by byla zároveň řešena i otázka jejich odchodu.⁷⁸

V Černínském paláci v Praze předal E. Vacek dne 8. 12. 1989 chargé d'affaires SSSR v ČSSR Maratu Kuzněcovi nótu ministerstva zahraničních věcí týkající se návrhu Československa zahájit v Praze v co nejkratší době jednání československých a sovětských delegací o mezinárodněprávních, vojenskopolitických, finančních a jiných otázkách pobytu a odchodu sovětských vojsk dočasně umístěných na území ČSSR.⁷⁹

Velká zásluha v oblasti jednání na vládní úrovni o odsunu sovětských vojsk z území Československa právem přísluší J. Šedivému, který bývá někdy označován za duchovního otce Dohody o odchodu sovětských vojsk z území Československa.⁸⁰ Byl jednou z těch osobností, jež dospěla k závěru, že s ohledem na porušení norem mezinárodního práva a neplatnost smluv, na jejichž základě byla na území ČSSR sovětská vojska dislokována, je žádoucí jejich stažení, a že tato otázka musí být řešena výlučně na bilaterální úrovni mezi ČSSR a SSSR, nikoliv jako součást celoevropského, ba dokonce celosvětového odzbrojovacího procesu.⁸¹ Stejného názoru jako J. Šedivý byl i prezident V. Havel, jak potvrdila *Nová svoboda* ze dne 24. 1. 1990: „*Co se týče přítomnosti sovětských okupantů v Československu, je Havel naprosto jednoznačný: označuje to za bilaterální záležitost mezi Prahou a Moskvou. Sovětské jednotky musejí být tedy z Československa staženy, a to bez ohledu na to, zda vídeňské rozhovory o redukci jednotek přinesou, nebo nepřinesou výsledek.*“⁸²

⁷⁷ KOCÁB, Michael. *Vabank: 1989–1991: sametová revoluce: odsun sovětských vojsk*. Praha: Euromedia Group, 2019. s. 217.

⁷⁸ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 53.

⁷⁹ Urychleně o pobytu a odchodu vojsk. In: *Rudé právo*, roč. 70, 9. 12. 1989, č. 290, s. 1.

⁸⁰ ŠEDIVÝ, Jaroslav. NAĐOVIČ, Svetozár (účinkující). Interview. In: *Hosté Radiožurnálu*. Rádio. ČRo. 29. 6. 2011.

⁸¹ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 17.

⁸² Die Welt o interview Václava Havla. In: *Nová Svoboda*, roč. 46, 24. 1. 1990, č. 20, s. 3.

Právě J. Šedivý sehrál klíčovou roli při kontrole a odsouhlasování textu smlouvy týkající stažení sovětských vojsk, a právě jemu představili E. Vacek a G. Brenka návrh nové smlouvy, který obsahoval nové řešení pobytu sovětských vojsk v Československu, přičemž otázka jejich setrvání na území Československa měla být řešena vídeňským jednáním o snížení sovětských a amerických vojsk umístěných ve střední Evropě. I když byl o dva dny později předložen J. Šedivému pozměněný návrh smlouvy, nebyl stále spokojen, jelikož v předloze nezazněl požadavek jednak na stažení sovětských vojsk, ani na řešení této otázky pouze na bilaterální úrovni. Protože se J. Šedivý chtěl vyhnout opakovanému vracení návrhů smluv, které by nevyhovovaly jeho představě, věnoval G. Brenkovi a E. Vackovi stanovisko Občanského fóra vypracované k otázce stažení sovětských vojsk, ze kterého měli při přípravě návrhu smlouvy vycházet.⁸³

FS ČSSR jednomyslně schválilo dne 12. 12. 1989 na 17. společné schůzi obou sněmoven návrh stanoviska o protiprávnosti vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR v srpnu 1968.⁸⁴ Tento návrh stanoviska, připravený zahraničními a ústavně právními výbory Sněmovny lidu a Sněmovny národů, se opíral o tři podstatné body: „*Za první konstatační, že vstupem vojsk pěti členských států Varšavské smlouvy na území ČSSR v roce 1968 byly porušeny platné normy mezinárodního práva a principy vztahů mezi svrchovanými státy, a tudíž i svrchovanost Československé socialistické republiky. Dále přesvědčení, že lid Československa byl schopen v roce 1968 vyřešit si své životně důležité problémy samostatně. A posléze zjištění, že vojenská intervence pěti států Varšavské smlouvy znemožnila politické řešení situace v Československu a naopak přispěla k likvidaci reformy hospodářského a společenského života.*“⁸⁵

Jako předvoj k zahájení jednání ohledně odsunu sovětských vojsk navštívila československá vládní delegace v čele s M. Čalfou a za přítomnosti ministra zahraničních věcí J. Dienstbiera dne 20. 12. 1989 v Moskvě své sovětské protějšky, předsedu rady ministrů SSSR Nikolaje Ryžkova a ministra zahraničních věcí Eduarda Ševardnadzeho, odpoledne byl pak M. Čalfa přijat M. Gorbačovem. Přítomni byli rovněž velvyslanci obou zemí Jindřich Řehořek a Viktor Lomakin.⁸⁶ Po stránce formální mělo jít o „*přátelskou pracovní návštěvu na základě pozvání vlády SSSR.*“⁸⁷ Co se týče osudu sovětských jednotek

⁸³ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 54

⁸⁴ ŠEDIVÝ, Jiří. Odchod sovětských vojsk z Československa. *Mezinárodní vztahy*. 1993, č. 3, s. 43.

⁸⁵ Zápis ze 17. schůze FS ČSSR. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/sln/stenprot/017schuz/s017008.htm>

⁸⁶ Pro novou úroveň čs.-sovětských vztahů. In: *Rudé právo*, roč. 70, 21. 12. 1989, č. 300, s. 1, 7.

⁸⁷ HUŇÁTOVÁ, Dana. *Sametová diplomacie: vzpomínky na výjimečné roky 1989–1992*. Praha: Kniha Zlín, 2019. s. 57.

u nás, obě strany měly rozdílné představy. Československá delegace totiž jednoznačně trvala na jejich odchodu z ČSSR, minimálně v podobě jejich postupného stahování, naproti tomu sovětská strana chtěla pouze jednat o pobytu svých jednotek dislokovaných na území Československa s tím, že by mohlo v budoucnu docházet k postupnému snižování vojsk řádově o 5 % ročně, což by ovšem znamenalo smířit se s tím, že okupační vojska budou Československo opouštět během dlouhé doby.⁸⁸ Na závěr návštěvy bylo odsouhlaseno použít termín jednání o sovětských jednotkách, nikoliv odsun, odchod či stažení. Další odlišnost vyvstala v otázce přístupu při řešení této otázky. Jak ukazuje zpráva o přípravě československo-sovětských jednání o sovětských vojskách v ČSSR, předložená předsednictvu vlády ČSSR, konanému dne 11. 1. 1990: „*Stretnutie ministrov zahraničných vecí oboch štátov dňa 20. 12. 1989 v Moskve odhalilo odlišné východiská oboch predstaviteľov k tomuto problému vo vzťahu k prebiehajúcim viedenským rokovaniam (kým čs. strana pristupuje k pobytu sovietskych vojsk z bilaterálneho hľadiska a pri ich odchode je ochotná zohľadniť viedenské rokovania, sovietska strana pristupuje k tejto otázke najmä z hľadiska tohto mnohostranného fóra). Nadchádzajúce expertné rokovania budú preto zložité a náročné.*“⁸⁹

Ihned na začátku následujícího roku poslala československá vládní delegace sovětské straně nótu s požadavkem na sdělení přesného termínu pro společné rokování.⁹⁰ K tomuto *Nová svoboda* dne 13. 1. 1990 oznámila veřejnosti, že „*v souladu s dohodou uzavřenou při nedávné návštěvě předsedy československé vlády Mariána Čalfy v Moskvě budou 15. ledna v Praze zahájeny sovětsko-československé rozhovory o otázce sovětských vojsk na území ČSSR. Na včerejší konferenci v Moskvě to oznámil mluvčí sovětské vlády Vadim Perfiljev.*“⁹¹

V lednu 1990 pokračovaly aktivity týkající se řešení otázky sovětských jednotek. Byla nominována expertní delegace k jednání o odchodu sovětských vojsk, do které na československé straně byli dosazeni náměstek E. Vacek jako vedoucí delegace, jehož úkolem bylo vést oficiální rozhovor, neboť se znal s I. Aboimovem, vedoucím delegace SSSR,⁹² dále J. Šedivý jako zástupce vedoucího delegace, nový mluvčí ministerstva zahraničních věcí Luboš Dobrovský, náměstek ministra obrany generálmajor Rudolf

⁸⁸ ŠEDIVÝ, Jaroslav. NAĐOVIC, Svetozár (účinkující). Interview...

⁸⁹ AMZV, fond Materiály do vlády 1951–1992, karta č. 160, inv. č. 4750, 2213 – Zpráva o přípravě československo-sovětských jednání o sovětských vojskách v ČSSR.

⁹⁰ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 61.

⁹¹ O sovětských jednotkách v ČSSR. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 13. 1. 1990, č. 11, s. 3.

⁹² ŠEDIVÝ, Jiří. *Odchod sovětských vojsk...*, s. 45.

Ducháček, který v té době zastával pozici zmocněnce pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR,⁹³ a další diplomaté, odborníci a právníci.⁹⁴ Účastníky sovětské delegace představila *Nová svoboda* dne 13. 1. 1990: „V čele sovětské delegace bude náměstek ministra zahraničí SSSR Ivan Aboimov a jejími členy budou zástupce náčelníka generálního štábu sovětských ozbrojených sil generálplukovník Klejmenov, velitel Střední skupiny sovětských vojsk v ČSSR generálplukovník Eduard Vorobjov a náměstek ministra financí SSSR V. Sitnin.“⁹⁵ Jak uvedl samotný spoluaktér těchto jednání J. Šedivý, jednání probíhala na úrovni čtyři proti čtyřem.⁹⁶

První kolo jednání československých a sovětských expertních skupin proběhlo ve dnech 15.–16. 1. 1990 v Praze. Přestože měla sovětská strana původně zcela odmítavý postoj k řešení otázky odchodu svých vojenských jednotek z československého území a chtěla se zabývat pouze otázkou úpravy podmínek jejich pobytu, nakonec přece jenom přislíbila sdělit množství svých jednotek a materiálu situovaného na území ČSSR. Československé expertní skupině se vyplatilo použít při svém vyjednávání tvrdou a neústupnou taktiku prosazovanou zástupcem vedoucího delegace J. Šedivým. I přes značné počáteční rozkoly mezi oběma stranami trvala československá delegace na nejzazším termínu pro stažení sovětských vojsk konec roku 1990. Současně se obě delegace dohodly, že k dalšímu jejich společnému setkání dojde za 2 až 3 týdny.⁹⁷ Sověti však oponovali, že termín do 31. 12. 1990 je nereálný, jelikož budou muset zajistit všem vracějícím se sovětským vojákům a jejich rodinným příslušníkům bydlení.⁹⁸

Poslanec M. Kocáb předložil v rámci své první interpelace na první společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění dne 23. 1. 1990 návrh usnesení, v němž by FS učinilo prohlášení, že Smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky je neplatná od samého počátku, a současně by vysloveno československé vládě plnou podporu pro jednání se Sověty.⁹⁹ I když M. Kocáb původně zamýšlel jmenovat pro

⁹³ TOMEK, Prokop. Úřad zmocněnce vlády ČSSR..., s. 29.

⁹⁴ DIENSTBIER, Jiří. *Od snění k realitě: vzpomínky z let 1989–1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 45.

⁹⁵ O sovětských jednotkách v ČSSR. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 13. 1. 1990, č. 11, s. 3.

⁹⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav. NAĐOVIČ, Svetozár (účinkující). Interview...

⁹⁷ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 66.

⁹⁸ KOCÁB, Michael. *Vabank...*, s. 383.

⁹⁹ Tamtéž, s. 378–382.

paralelní vyjednání se sovětskou stranou skupinu i na poslanecké úrovni, nakonec po konzultaci s ministerstvem zahraničních věcí k jejímu vytvoření nedošlo.¹⁰⁰

Mezitím na území republiky docházelo k masovým vystoupením veřejnosti, která požadovala co nejrychlejší stažení sovětských vojsk. Nejvíce se jich objevilo v lednu 1990 po prvním kole setkání československé a sovětské vládní delegace.¹⁰¹ Například odchod sovětských vojsk nejen z Olomoucka požadovalo více než 20 tisíc účastníků demonstrace v Olomouci.¹⁰²

Druhé kolo rokování o textu smlouvy proběhlo v Moskvě ve dnech 7.–9. 2. 1990, přičemž se uskutečnilo nejdříve v rámci jedné skupiny, později se rozdělilo na dvě dílčí skupiny, a to politicko-právní, která se měla zaobírat redakcí textu dohody, a technicko-vojenskou, jejímž předmětem zájmu mělo být řešení technických záležitostí odsunu sovětských vojsk včetně časového harmonogramu.¹⁰³ *Nová svoboda* ze dne 10. 2. 1990 k tomuto moskevskému jednání zveřejnila: „*Posuzoval se československý návrh dohody, zejména otázky režimu sovětských vojsk, termíny jejich odchodu a způsob řešení majetkoprávních otázek. V průběhu jednání sovětská strana prohlásila, že je připravena uskutečnit úplný odchod svých vojsk z československého území. Na jednání byla posouzena možnost stažení podstatné části bojových jednotek podle dohodnuté specifikace do konce května letošního roku. Podle názoru obou stran je uskutečnění tohoto kroku reálné.*“¹⁰⁴ Nakonec se do vyjednávání ohledně konečného termínu pro stažení sovětských vojsk zapojili i M. Gorbačov a prezident V. Havel, kteří se prostřednictvím dálkopisného spojení shodli na datu 30. 6. 1991.¹⁰⁵

Text dohody o stažení sovětských vojsk pak představitelé delegace dokončili v Praze ve dnech 21.–22. 2. 1990, přičemž v poslední den 22. 2. 1990 vyslovila vláda ČSSR usnesením č. 113 souhlas s návrhem této dohody.¹⁰⁶ Současně zmocnila E. Vacka

¹⁰⁰ ŠEDIVÝ, Jiří. *Odchod sovětských vojsk...*, s. 47.

¹⁰¹ ČERNÁ, Marie. *Okupace, přátelská pomoc, devastace: Sovětská armáda 1968–1991 v paměti české společnosti. Soudobé dějiny*. 2015, roč. XXII, č. 3–4, s. 453.

¹⁰² *Pojedou domů*. In: *Rudé právo*, roč. 70, 29. 1. 1990, č. 24, s. 3.

¹⁰³ ŠEDIVÝ, Jiří. *Odchod sovětských vojsk...*, s. 70.

¹⁰⁴ *Klíčová otázka: Kdy?* In: *Nová svoboda*, roč. 46, 10. 2. 1990, č. 35, s. 3.

¹⁰⁵ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy...*, s. 74.

¹⁰⁶ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Usnesení vlády ČSSR č. 113 ze dne 22. 2. 1990 ke zprávě o průběhu a výsledcích jednání se SSSR o sovětských jednotkách rozmístěných v ČSSR.

k jejímu parafování a J. Dienstbiera k jejímu podpisu.¹⁰⁷ Dne 28. 2. 1990 oznámila *Nová svoboda* veřejnosti výsledek společného moskevského jednání ze dne 26. 2. 1990: „*Václav Havel a Michail Gorbačov podepsali deklaraci o vztazích mezi Československem a Sovětským svazem. Za návštěvy ministři zahraničních věcí ČSSR a SSSR Jiří Dienstbier a Eduard Ševardnadze podepsali dohodu o odchodu sovětských vojsk z československého území do konce června 1991. Uskutečnila se rovněž jednání místopředsedů vlád Vladimíra Dlouhého a Jurije Masljkova, ministra vnitra ČSSR Richarda Sachera s předsedou Výboru státní bezpečnosti SSSR Vladimírem Krjučkovem a ministra národní obrany ČSSR Miroslava Vacka s ministrem obrany SSSR Dmitrijem Jazovem.*“¹⁰⁸

Jak pozitivně zhodnotila Dana Huňátová, tehdejší vedoucí kabinetu ministra zahraničí J. Dienstbiera: „*Úplný odsun sovětských vojsk z našeho území byl historickým úspěchem polistopadové diplomacie, za bezprecedentním výsledkem stála vedle skvělé práce týmu ministerstva zahraničí perfektní spolupráce expertů z dalších rezortů, podpora vlády, parlamentu a veřejnosti. Důležitým předpokladem úspěchu byl bezesporu celkový politický vývoj v Evropě, ve stejném období probíhaly významné vnitropolitické změny také v okolních státech. Svoji historickou úlohu sehrál sovětský ministr zahraničí Eduard Ševardnadze, který byl k našim požadavkům vstřícnější než Gorbačov.*“¹⁰⁹

Jako definitivní tečku v oblasti vyjednávání o odsunu sovětských vojsk z území Československa učinilo FS ČSSR, které na 26. společné schůzi konané dne 28. 3. 1990 prohlásilo, že usnesení Národního shromáždění ČSSR ze dne 18. 10. 1968 o vyslovení souhlasu se Smlouvou o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR ze dne 16. 10. 1968 je od počátku neplatné. Současně byla vyzvána vláda ČSSR, aby prohlásila i ona tuto smlouvu za neplatnou od samého počátku.¹¹⁰ Tento krok nakonec vláda nečinila, a to pravděpodobně z toho důvodu, aby tím nebyla nikterak ovlivněna dohoda o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR.¹¹¹

3.2 Dohoda o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR

Dohoda o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR se ve svém úvodu odvolává na prohlášení vlády ČSSR ze dne 3. 12. 1989, prohlášení vlády SSSR ze dne 4. 12. 1989, na

¹⁰⁷ DIENSTBIER, Jiří. *Od snění k realitě...*, s. 53.

¹⁰⁸ Z komuniké z návštěvy Václava Havla v SSSR. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 28. 2. 1990, č. 50, s. 3.

¹⁰⁹ HUŇÁTOVÁ, Dana. *Sametová diplomacie...*, s. 64.

¹¹⁰ Zápis z 26. schůze FS ČSSR. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026028.htm>

¹¹¹ KOCÁB, Michael. *Vabank...*, s. 386–388.

tradiční přátelství a spolupráci mezi ČSSR a SSSR, na zásady mezinárodního práva uvedené v Chartě OSN, zásady respektování suverenity a nevměšování se do vnitřních záležitostí a na závazky vyplývající z Varšavské smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci ze dne 14. 5. 1955. Státy se dohodly na postupném odchodu sovětských vojsk z československého území ve třech dílčích etapách, přičemž v první etapě s nejzazším termínem do 31. 5. 1990 měla odejít podstatná část sovětských posádek, další část pak v druhé etapě s nejzazším termínem do 31. 12. 1990 a zbývající část ve třetí etapě s nejzazším termínem do 30. 6. 1991.

ČSSR a SSSR si dále ujednaly, že ČSSR poskytne SSSR spolupráci potřebnou při odchodu sovětských vojsk z území Československa. Majetkové a finanční záležitosti související s odchodem sovětských vojsk měli hodnotit zmocněnci pro záležitosti odchodu sovětských vojsk, nominovaní oběma zeměmi, následně je pak měly řešit kontrakty uzavřené mezi odpovídajícími ministerstvy ČSSR a SSSR. Ty majetkové a finanční otázky, které by nebyly urovnány do doby úplného odchodu sovětských vojsk, měly být sjednány ve zvláštní dohodě uzavřené nejpozději do 26. 2. 1992.¹¹²

Dohoda o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR vstoupila v platnost okamžikem podpisu, tedy dne 26. 2. 1990. Tímto okamžikem vznikly oběma účastníkům smlouvy závazky a povinnosti z této dohody plynoucí.¹¹³ Odchod se týkal, jak deník *Práce* dne 23. 2. 1990 citoval, „18 500 vojáků z povolání, 5 200 občanských pracovníků, 39 000 rodinných příslušníků vojáků, z toho 13 000 školou povinných dětí. Představuje to 16 200 rodin.“¹¹⁴ Uzavřením dvoustranné dohody mezi vládou ČSSR a SSSR se tak stalo stažení sovětských vojsk z území Československa pouze dvoustrannou záležitostí, aniž by byla tato otázka řešena v rámci celoevropského, ba dokonce celosvětového odzbrojovacího procesu.

Vládním zmocněncem pro záležitosti odchodu sovětských vojsk, jehož úkolem bylo vypořádat se s praktickými otázkami souvisejícími s uzavřenou mezivládní dohodou o odchodu sovětských vojsk, byl jmenován genmjr. R. Ducháček.¹¹⁵ Za sovětskou stranu se

¹¹² ČESKOSLOVENSKO. *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 71 ze dne 13. 3. 1990, o sjednání Dohody mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republiky o odchodu sovětských vojsk z území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-71>. [cit. 2024-02-20].

¹¹³ POTOČNÝ, Miroslav. Dohoda o odchodu sovětských vojsk z Československa. *Mezinárodní vztahy*. 1990, č. 9, s. 10.

¹¹⁴ Odchod začíná v pondělí ve Frenštátě a Krnově: Ešalony směrem na východ. In: *Práce*, roč. XLVI, 23. 2. 1990, č. 46, s. 3.

¹¹⁵ PECKA, Jindřich. *Odsun sovětských vojsk...*, s. 12–13.

jím stal velitel SSkSV a dosavadní zmocněnec vlády SSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR genplk. E. Vorobjov.¹¹⁶

3.3 Parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa

Na společné schůzi obou sněmoven FS ČSSR dne 28. 3. 1990 došlo ke schválení návrhu na zřízení smíšené parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa. První parlamentní komise byla ustavena téhož dne v počtu 29 členů, z nichž poslanců FS bylo 24, zbývající mimoparlamentní členové byli dosazeni z federálního ministerstva zahraničních věcí, federálního ministerstva národní obrany a Sdružení Vojenská obroda. Předsedou první parlamentní komise se stal Josef Macek, místopředsedou M. Kocáb a tajemníkem Rudolf Pospíšil.¹¹⁷

Komise měla za úkol ve spolupráci s příslušnými institucemi federálního ministerstva financí, federálního ministerstva kontroly, federálního ministerstva obrany a federálního ministerstva zahraničních věcí dozorovat průběh odsunu sovětských vojsk z Československa, kontrolovat plnění povinností převzatých smluvní stranami dohodou o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR a začít řešit další záležitosti spojené s odsunem, jako byly majetkoprávní, finanční a ekologické otázky.¹¹⁸ Po nových volebních výsledcích a novém složení parlamentu byla dne 20. 9. 1990 jmenována parlamentní komise nová, která svou činnost vykonávala až do 3. 7. 1991.¹¹⁹ Z počtu 27 členů této druhé parlamentní komise bylo 19 poslanců FS. Předsedou této komise se stal M. Kocáb. V rámci této druhé parlamentní komise se vytvořily tři výjezdové skupiny, přičemž výjezdová skupina I. pod vedením Oldřicha Kužílka v počtu jedenácti členů prováděla dohled ve vojenských výcvikových prostorech užívaných sovětskými jednotkami v Čechách, výjezdová skupina II. pod vedením Miroslava Sychry v počtu šesti členů prováděla dohled ve vojenských výcvikových prostorech na Moravě a výjezdová skupina III. pod vedením Alfréda Haška v počtu deseti členů prováděla dohled ve vojenských výcvikových prostorech na Slovensku. Kromě těchto skupin se někteří členové stali členy dokumentační skupiny, skupiny pro

¹¹⁶ TOMEK, Prokop. *Československá armáda v čase...*, s. 53.

¹¹⁷ PECKA, Jindřich. *Odsun sovětských vojsk...*, s. 291–292.

¹¹⁸ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Usnesení Federálního shromáždění č. 35 ze dne 20. 9. 1990 k návrhu výborů branných a bezpečnostních SL a SN a výborů zahraničních SL a SN na zřízení parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk.

¹¹⁹ PECKA, Jindřich. *Odsun sovětských vojsk ...*, s. 292–293.

sledování osudu vojenských uprchlíků a skupiny pro posouzení mezinárodních aspektů odchodu Sovětské armády.¹²⁰ Členkou obou těchto parlamentních komisí byla bývalá poslankyně Božena Fuková, která dne 18. 10. 1968 spolu se třemi dalšími poslanci hlasovala v NS ČSSR proti schválení smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu.¹²¹

Při výkonu své činnosti tato parlamentní komise pracovala ve spolupráci s příslušnými federálními ministerstvy, orgány životního prostředí na federální i republikové úrovni a v neposlední řadě také se zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk (Příloha 1).¹²²

¹²⁰ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Schéma činnosti parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z ČSFR ze dne 18. 10. 1990.

¹²¹ TOMEK, Prokop. *Konec dočasnosti...*, s. 100.

¹²² KOCÁB, Michael. K ukončení odchodu sovětských vojsk z území ČSFR. (Zpráva komise FS ČSFR pro dohled na odsun sovětských vojsk). *Mezinárodní vztahy*. 1992, č. 1, s. 6.

4 Průběh odsunu sovětských vojsk z území Československa

4.1 Správa pro zabezpečení odchodu sovětských vojsk z území ČSSR

Vzhledem k tomu, že odsun sovětských vojsk měl být déletrvajícím procesem, rozhodla vláda ČSSR o vytvoření Správy pro zabezpečení odchodu sovětských vojsk, která měla být ve své činnosti podřízena zmocněnci vlády pro záležitosti odchodu sovětských vojsk z území ČSSR genmjr. R. Ducháčkovi. Rozkazem federálního ministerstva národní obrany tak byla zřízena Správa pro zabezpečení odchodu sovětských vojsk z území ČSSR, jejímž náčelníkem byl jmenován genmjr. S. Nad'ovič.¹²³ Do činnosti vztahující se k odsunu sovětských vojsk bylo zaangažováno mnohem více pracovníků, než bylo v době jejich pobytu na československém území.¹²⁴

Zpět do Sovětského svazu mělo být vráceno obrovské množství vojáků a vojenské techniky různého charakteru, v konkrétních číslech se jednalo o 73 500 osob, 1 220 tanků, 2 505 bojových vozidel, 1 218 zbraní dělostřelectva s ráží větší než 100 mm, 77 bojových letadel, 146 bitevních vrtulníků a další vojenský materiál.¹²⁵

4.2 Jednotlivé etapy odsunu sovětských vojsk

4.2.1 První etapa odsunu

První etapa odsunu sovětských vojsk započala podpisem Dohody mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o odchodu sovětských vojsk z Československa a trvala do 31. 5. 1990. Během této tříměsíční etapy byla v plném rozsahu nebo alespoň částečně zbavena sovětských posádek města a obce Frenštát pod Radhoštěm, Bruntál, Krnov, Domašov, Libavá na Olomoucku, Ralsko na Mimoňsku, Česká Lípa, Teplice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Olomouc, Česká Třebová, Ústí nad Orlicí, Šumperk, Křelov na Olomoucku, Turnov, chemický útvar Červená Voda na Svitavsku a další.¹²⁶

Frenštát pod Radhoštěm byl prvním městem v Československu, kde začalo 26. 2. 1990 stahování sovětských jednotek. Prostory kasáren a jiných pozemků v této lokalitě okupovalo přibližně 1 500 sovětských vojáků a 1 000 rodinných příslušníků. Tohoto dne odjel po trase Valašské Meziříčí – Púchov – Žilina – Čierna nad Tisou – Čop speciální vlak

¹²³ TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 127.

¹²⁴ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 298.

¹²⁵ Dnes odjíždějí první sovětské jednotky. In: *Rudé právo*, roč. 70, 26. 2. 1990, č. 48, s. 1, 3.

¹²⁶ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 149–159.

s 31 vagóny naloženými tanky, bojovými vozidly pěchoty, nákladními automobily a vojáky místní posádky. Ve stejnou dobu byl zahájen odsun rovněž z Domašova, přičemž jak Frenštát pod Radhoštěm, tak Domašov spadaly pod tankovou divizi v Bruntále.¹²⁷ Po ukončení odchodu sovětských jednotek z frenštátského území v polovině března 1990 zůstala ve městě pouze likvidační četa v počtu 15 osob.¹²⁸ Deník *Nová svoboda* k opuštěné oblasti frenštátských kasáren dne 19. 3. 1990 uvedl, že „podle zjištění komise MNO a vodohospodářské inspekce je celý objekt nadměrně znečištěn ropnými produkty, nefunkční je čistírna odpadních vod, která byla uvedena do provozu kolem roku 1980, ale nebyla udržována.“¹²⁹ Půda pod objekty a v okolí objektů užívaných sovětskými posádkami byla tak znečištěna od benzínu a olejů, že na její dekontaminaci dorazila z Los Angeles od firmy Martech zásilka 20 nádob se speciálními mikroby, které měly uvést kvalitu půdního profilu zpátky do životaschopného stavu. Tyto mikroby byly pomocí cisterny rozptýleny po znečištěné zemině, kde působily po dobu 60 až 90 dnů tak, že rozkládaly ropné látky na oxid uhličitý a vodu, čímž měly zajistit půdě nezávadnost.¹³⁰

Zajímavé byly statistiky, se kterými denní tisk v průběhu odsunu seznamoval veřejnost. Lidé tak mohli sledovat, jak se postupně snižovaly počty sovětských vojáků a vojenské techniky. Zpravidla jedenkrát měsíčně byly v novinách zveřejňovány konkrétní údaje uvádějící, co již bylo z československého území staženo, a naopak co ještě zbývá transportovat zpátky do SSSR. Již ke dni 2. 3. 1990 přešlo přes hranice do Sovětského svazu železniční cestou 118 tanků, 44 bojových vozidel, 38 nákladních automobilů a 564 osob, což odpovídalo sjednanému harmonogramu odsunu.¹³¹

Měsíc březen byl ve znamení odsunu sovětských vojsk dislokovaných v Krnově a VVP Boletice u Českého Krumlova. První vlaková souprava se 30 tanky se z Krnova vydala do SSSR 10. 3. 1990, poté v následujících dnech bylo z Krnova po železnici vypraveno dalších 11 souprav. Ve stejnou dobu započal odchod sovětských vojáků i z Boletic na Českokrumlovsku.¹³²

Jak oznámil genmjr. S. Nadřovič ve vydání *Rudého práva* ze dne 10. 4. 1991, v průběhu měsíce března 1990 byly z československého území odvezeny zpět do SSSR

¹²⁷ Pod Radhoštěm zaveleli. In: *Rudé právo*, roč. 70, 27. 2. 1990, č. 49, s. 1, 2.

¹²⁸ Ukončení odsunu. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 16. 3. 1990, č. 64, s. 1.

¹²⁹ K odsunu sovětských vojsk: Odjíždějí domů. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 19. 3. 1990, č. 66, s. 2.

¹³⁰ „Ropáci“ ve Frenštátě. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 2. 6. 1990, č. 128, s. 1.

¹³¹ Vojska odcházejí podle plánu. In: *Rudé právo*, roč. 70, 3. 3. 1990, č. 53, s. 1.

¹³² Po vojácích studentí. In: *Rudé právo*, roč. 70, 12. 3. 1990, č. 60, s. 1, 2.

jaderné hlavice do té doby umístěné v milovickém bunkru, který byl záměrně postaven v lokalitě s vysokou radiací, aby nedošlo k jeho snadnému odhalení.¹³³ V novinovém článku *Rudého práva* zveřejněného dne 19. 4. 1991 mluvčí ministerstva zahraničních věcí SSSR J. Gremitskich potvrdil, že skutečně byla z Československa v průběhu března minulého roku odvezena jaderná munice.¹³⁴

Bruntálsko se stalo v polovině dubna 1990 prvním okresem bez sovětských vojsk. Dne 11. 4. 1990 se v Bruntále sešla parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa, aby posbírala zkušenosti a předala je ostatním lokalitám, ze kterých mají být také staženy sovětské posádky. *Nová svoboda* otiskla ve svém vydání ze dne 12. 4. 1990 rozhovor s místopředsedou parlamentní komise M. Kocábem na téma zhodnocení dosavadního průběhu odsunu sovětských vojsk: „*Současná situace v Sovětském svazu je velice složitá a jsem přesvědčen, že dokud Sovětská armáda co nejrychleji neodejde, nemáme záruky, že se ještě nemůže vývoj našeho státu změnit. Jsem sice optimista a věřím, že to, čeho jsme dosáhli, už je nezvratné. Nicméně si uvědomuji, že sovětský kolos v zádech s čínským kolosem má obrovskou sílu a mohl by do vývoje v Evropě výrazně zasáhnout.*“¹³⁵ Bruntálsko bylo v pořadí další oblastí, které zůstalo po sovětských jednotkách nevídané dědictví v podobě silně kontaminované půdy. Velice krátce po opuštění vojenských prostor tak byly zahájeny sanační práce, pomocí nichž měla být zemina zbavena ropných látek, protože bylo odborníky zjištěno znečištění horninového podloží, ale i podzemní vody, což ohrožovalo okolí a vodní nádrž Kružberk.¹³⁶

Ve východních Čechách zahájilo odsun město Vysoké Mýto, které od začátku dubna 1990 začali opouštět sovětsí vojáci s technikou z chemického útvaru Červená Voda na Svitavsku. Současně z Dolní Lipky, Vysokého Mýta a Litomyšle byly vypraveny železniční soupravy odvázející vojenský materiál, bojovou techniku a podzemní cisterny.¹³⁷

V tomto měsíci probíhal odsun sovětských jednotek také z vojenského prostoru v okolí Mimoně na Českolipsku. Hned v první fázi bylo z Mimoně vypraveno do SSSR pět vlaků s technikou a jedna autokolona. Z důvodu nesprávného zacházení se škodlivými

¹³³ O milovické stavbě: Bunkr skrýval jaderné zbraně. In: *Rudé právo*, roč. 1, 10. 4. 1991, č. 84, s. 7.

¹³⁴ V ČSFR byly jaderné zbraně. In: *Rudé právo*, roč. 1, 19. 4. 1991, č. 92, s. 1.

¹³⁵ První okres bez sovětských vojsk: Bruntálsko vzorem? In: *Nová svoboda*, roč. 46, 12. 4. 1990, č. 87, s. 1, 2.

¹³⁶ Sanace kasáren Bruntál po odchodu sovětských vojsk: Nebezpečí pro Kružberk. In: *Nová Svoboda*, roč. 46, 14. 4. 1990, č. 89, s. 1.

¹³⁷ Odsun pokračuje. In: *Práce*, roč. XLVI, 14. 4. 1990, č. 89, s. 3.

látkami byla zemina i na tomto území stejně jako ve Frenštátě znečištěna ropnými látkami a chlorovanými uhlovodíky.¹³⁸

V průběhu odsunu v mnoha případech veřejnost oznámila nezvyklé nebo podezřelé aktivity sovětských vojáků pobývajících v Československu. Jak uvedly *Lidové noviny* ve svém článku ze dne 14. 4. 1990, obyvatelé Květné na Svitavsku upozornili parlamentní komisi pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa, že sovětské posádky neodvážejí munici zpět do SSSR, ale pouze ji přesouvají do největšího muničního skladu na československém území, který se nachází v Květné na pozemcích o rozloze 120 ha. Je až nepředstavitelné, že se v tomto muničním skladu nacházelo 2 500 vagónů munice. Do utajovaných prostor tohoto muničního skladu byl umožněn z důvodu kontroly vstup pouze jednomu příslušníku ČSA a čtyřem poslancům, mezi nimiž byl i M. Kocáb. Po provedené osobní kontrole na místě samém byla veřejnost uklidněna, že bezpečnostní předpisy jsou ze strany sovětských vojáků přísně dodržovány a že stav muničního skladu je v pořádku.¹³⁹

Šumperk byl dalším městem zařazeným do seznamu lokalit bez sovětských vojáků. O tom, že odcházející sovětské posádky po sobě zanechávají množství odpadu, se všeobecně vědělo. Členové šumperského oddílu orientačního běhu se však rozhodli přesvědčit se na vlastní oči, jak zdevastované území po sobě sovětské posádky zanechaly. Atleti v okolí Šumperku proběhali křížem krážem plochu o velikosti zhruba 1 440 ha a do mapy vyznačili místa, kde Sověti vytvořili skládky odpadu. Ze sovětských posádek zůstala v Šumperku jen malá likvidační skupina a rodiče s dětmi, které ještě do poloviny května navštěvovaly místní školu.¹⁴⁰

Po odchodu Sovětské armády zůstaly v posádkových místech prázdné a zdevastované stavby, které byly postaveny bez příslušných povolení nebo v rozporu s nimi. Jako příklad je možné uvést město Turnov, ve kterém byla takovým způsobem vybudována pětipodlažní a dvanáctipodlažní stavba. SSSR za tyto stavby požadoval náhradu, kterou mu však příslušný městský úřad odmítl poskytnout, protože náklady na jejich rekonstrukci, stejně tak náklady na jejich odstranění činily odhadem 7 milionů Kčs. Z tohoto důvodu navrhlo město Turnov, aby mu sovětská strana přenechala stavby zdarma, v opačném případě doporučilo tyto nevyhovující stavby na náklady sovětské strany zbourat.¹⁴¹

¹³⁸ Odsun také z Mimoně. In: *Rudé právo*, roč. 70, 3. 4. 1990, č. 79, s. 2.

¹³⁹ Poslanci viděli odsun. In: *Lidové noviny*, roč. III, 14. 4. 1990, č. 37, s. 2.

¹⁴⁰ Sovětští vojáci opouštějí Šumperk: Škody zůstávají. In: *Nová svoboda*, roč. 46, 23. 4. 1990, č. 95, s. 2.

¹⁴¹ Uhradit nebo zbourat? Spor o černé stavby. In: *Lidové noviny*, roč. IV, 26. 1. 1991, č. 22., s. 3.

Na základě dohody mezi ČSSR a SSSR měla podstatná část sovětských vojáků a vojenské techniky opustit československé posádky do konce první etapy odsunu, tedy do konce května 1990. A skutečně se tak stalo. Jak shodně 14. 6. 1990 konstatovali zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitost odchodu sovětských vojsk z Československa generálporučík R. Ducháček a genplk. E. Vorobjov v Milovicích, harmonogram odchodu sovětských jednotek byl v průběhu první etapy splněn, dokonce byl v některých číselných údajích překročen. Ke dni 31. 5. 1990 opustilo území Československa 26 184 vojáků a s nimi 11 231 rodinných příslušníků, celkem tedy 37 415 osob. Dále bylo zpět do SSSR navraceno 551 tanků, 859 bojových vozidel a obrněných transportérů, 440 děl a minometů a 30 odpalovacích zařízení, odletělo 19 letadel, 8 bezpilotních průzkumných prostředků a 92 vrtulníků. Československé straně bylo sovětskou stranou ke konci první etapy vráceno 9 posádek.¹⁴² Již po skončení této etapy bylo zřejmé, že náprava ekologických katastrof po sovětských posádkách bude stát Československo enormní částky. Genpor. R. Ducháček 15. 6. 1990 na tiskové konferenci v Praze zhodnotil, že „*odchod skutečně probíhá podle plánu, ale majetkoprávní problémy v hodnotě stovek miliónů jsou a ještě dlouho budou trpkým dědictvím Brežněvova dobrodružství před 22 lety.*“¹⁴³

Během odsunu plnila důležitou roli parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, která postupně navštívila jednotlivá posádková místa, aby prověřila stav opuštěných prostor, objektů a zařízení, prověřila počty odsunutých osob, techniky a munice a v lokalitách užívaných SSKSV posoudila vliv pobytu sovětských jednotek na životní prostředí. Tato komise byla během první etapy velmi činorodá, neboť uskutečnila několik výjezdů do vojenských výcvikových prostor. Ve dnech 11.–12. 4. 1990 navštívila Bruntál, Krnov, Vysoké Mýto, Květnou a Rokytnici v Orlických horách, dne 24. 4. 1990 Mladou Boleslav a Milovice, dne 11. 5. 1990 Kežmarok, Sliač, Vlkanovou, Zvolen a dne 22. 5. 1990 Mimoň, Mladou a Hradčany.¹⁴⁴

4.2.2 Druhá etapa odsunu

Druhá etapa odsunu plynule navázala na etapu předchozí a trvala v časovém rozmezí od 1. 6. 1990 do 31. 12. 1990. Dle dohody mezi československou a sovětskou stranou mělo být do konce této etapy staženo z Československa celkem 24 700 vojáků, 481 tanků,

¹⁴² Odsun vojsk: Podle plánu. In: *Rudé právo*, roč. 70, 15. 6. 1990, č. 137, s. 2.

¹⁴³ Odcházejí. In: *Lidové noviny*, roč. III., 16. 6. 1990, č. 88, s. 1, 2.

¹⁴⁴ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk.

836 bojových vozidel a obrněných transportérů, 496 děl a minometů, 39 letadel a 60 vrtulníků.¹⁴⁵ Během této nejdělnější etapy opustily sovětské vojenské jednotky zcela nebo alespoň zčásti prostory měst a obcí Horní Paseky, Pata a Horní Lomany na Chebsku, Neratovice, Jeseník, Trutnov, Rimavská Sobota, Jánská na Děčínsku, Milovice, Zvolen, Komárno, Rožňava a další.¹⁴⁶

Pokud jde o průběžně uváděné statistiky, k 18. 9. 1990 opustilo československé území 39 596 sovětských vojáků a spolu s nimi 765 tanků, 1 244 bojových vozidel a obrněných transportérů, 234 prostředků protivzdušné obrany a 62 letadel všeho druhu, 92 vrtulníků a 30 odpalovacích zařízení pro rakety.¹⁴⁷

Poté, co jednotlivé lokality užívané Sověty zůstaly prázdné, měli příslušní úředníci a odborníci konečně možnost jednak seznámit se důkladněji se stavem opuštěných objektů, tak i možnost předběžně spočítat vzniklé škody. Taková kontrola stavu zanechaných sovětských prostor byla provedena na Děčínsku. Jak oznámily *Lidové noviny* ve svém příspěvku ze dne 10. 12. 1990, výbor kontroly v Děčíně spočítal, že za posledních 9 let získaly sovětské posádky z prostředků ONV více než 29 milionů Kčs. Federální ministerstvo kontroly vyčíslilo na severu Čech škody způsobené Sovětskou armádou za více než 20 let pobytu na částku ve výši 683 milionů Kčs, přičemž nejvíce poškozenou lokalitou bylo Českolipsko. Obrovské škody byly napáchány na zámku Děčín, který sloužil jako kasárna pro sovětské vojáky.¹⁴⁸ Na stěnách byly namísto původních fresek vyobrazeny vojenské mapy, okna byla buď zazděna nebo zatlučena dřevěnými prkny, v místnostech byly vytrhané parkety a rozbourané stěny.¹⁴⁹ Podle rozsahu způsobených škod se předběžné odhady na opravu tohoto zámku pohybovaly v rozmezí 200 až 500 milionů Kčs.¹⁵⁰

Slovenská republika byla zcela zbavena sovětských vojenských jednotek už ke konci roku 1990, přesněji 22. 12. 1990, kdy Rožňavu opustila poslední sovětská bojová jednotka. K tomuto datu zůstalo na slovenském území pouze 200 vojáků a důstojníků, kteří měli řešit odsun sovětských jednotek zpět přes hranice do SSSR. V deníku *Práce* ze dne 27. 12. 1990 upřímně vyzněla slova primátora Rožňavy Imricha Ondrěšíka: „*Dnešní sbohem vám říkám*

¹⁴⁵ Jednali zmocněnci pro odsun sovětských vojsk z ČSFR: Do konce roku dalších 25 000. In: *Práce*, roč. XLVI, 15. 6. 1990, č. 139, s. 1.

¹⁴⁶ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 159–167.

¹⁴⁷ Už ani raketa? In: *Lidové noviny*, roč. III., 19. 9. 1990, č. 167, s. 1.

¹⁴⁸ Stálo to za to. In: *Lidové noviny*, roč. III., 5. 12. 1990, č. 233, s. 3.

¹⁴⁹ Tady nemohli bydlet lidé, to byli barbaři: Zámek opět civilům. In: *Práce*, roč. XLVII, 11. 3. 1991, č. 59, s. 1.

¹⁵⁰ Zámek zase náš. In: *Práce*, roč. XLVI, 12. 12. 1990, č. 291, s. 2.

i s přáním, aby sovětský voják již nikdy a nikde nemusel překračovat hranice mezi státy se zbraní v ruce. Přejeme si nové vztahy rovnocenných partnerů.“ Naproti tomu se na území České republiky nacházelo v tuto dobu ještě 19 tisíc vojáků a důstojníků.¹⁵¹

4.2.3 Třetí etapa odsunu

Počátkem roku 1991 vydalo *Rudé právo* příspěvek, ve kterém zveřejnilo počty sovětských vojáků dislokovaných na území států východního bloku před zahájením jejich stahování. V Československu bylo původně umístěno 73 500 sovětských vojáků, přičemž k 5. 1. 1991 jich bylo vráceno zpět do SSSR 90 %, v Maďarsku bylo původně umístěno 49 700 sovětských vojáků, přičemž ke stejnému dni jich bylo staženo již 95 %, v Polsku bylo umístěno 58 500 sovětských vojáků a v NDR dokonce 370 000 vojáků.¹⁵²

Závěrečná fáze odsunu byla dle dohody mezi ČSSR a SSSR časově vymezena prvním pololetím roku 1991 s tím, že k 30. 6. 1991 by se už neměl na československém území nalézat žádný sovětský voják. Během této etapy proběhly ještě poslední transporty vojenských posádek a techniky směrem do SSSR z měst a obcí Bohosudov na Teplicku, Zákupy, Dětrichov nad Bystřicí, Jičín, Mladá Boleslav, Butoves na Jičínsku, Milovice a Lysá nad Labem.¹⁵³

Na začátku nového roku 1991 byla veřejnost šokována tragickou událostí, když v prostorách sovětských kasáren v Bohosudově na Teplicku vybuchl 9. 1. 1991 sklad s ostrými náboji. Jak informovaly následujícího dne *Lidové noviny*: „*I přes plot objektu skýtalo místo tragédie obraz hrůzy. Potrhaná lidská těla, spousty krve, přeražené stromy a roztrhané tankové pásy.*“¹⁵⁴ Tragédie si vyžádala 17¹⁵⁵ obětí na lidských životech sovětských vojáků. V souladu s právním ujednáním mezi Československem a SSSR vyšetřovala tragédii výhradně sovětská vojenská prokuratura, neboť československá vojenská prokuratura by se tímto případem zabývala pouze za situace, kdyby došlo k poškození zdraví nebo majetku československých občanů či majetku československého státu.¹⁵⁶ Jako příčina neštěstí byla uvedena exploze v důsledku technické závady na

¹⁵¹ V sobotu opustila Slovensko poslední sovětská bojová jednotka: Rožňavská óda na radost. In: *Práce*, roč. XLVI, 27. 12. 1990, č. 301, s. 1, 2.

¹⁵² Stahování plným tempem. In: *Rudé právo*, roč. 1, 5. 1. 1991, č. 4, s. 1.

¹⁵³ PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu...*, s. 167–174.

¹⁵⁴ Masakr v Bohosudově. In: *Lidové noviny*, roč. IV., 10. 1. 1991, č. 8, s. 2.

¹⁵⁵ Vydání denního tisku *Lidové noviny* ze dne 10. 1. 1991 uvádí 15 obětí, vydání ze dne 12. 1. 1991 uvádí 18 obětí, vydání ze dne 11. 2. 1991 uvádí 17 obětí, vydání ze dne 29. 3. 1991 uvádí 18 obětí.

¹⁵⁶ Celkem 17 mrtvých vojáků. In: *Rudé právo*, roč. 1, 11. 1. 1991, č. 9, s. 2.

elektronice jednoho z šesti tanků, které byly ve stavu bojové připravenosti naplněny municí.¹⁵⁷

Poslední letecký bojový pluk SSkSV opustil československé území už 21. 1. 1991. Z letiště Milovice-Boží Dar odletělo celkem 34 stíhacích letounů, mezi nimiž se vyskytovaly i nejnovější letouny typu MIG-21. Na odlet tohoto bojového pluku se do Milovic přijeli podívat i někteří členové parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa v čele s předsedou M. Kocábem a dále zástupci Československé armády spolu s genmjr. S. Nad'ovičem. K tomuto dni bylo na území ČSFR ponecháno ještě sedm sovětských transportních letounů a 21 nebojových vrtulníků.¹⁵⁸ Mimo tyto vzdušné prostředky zbývalo k tomuto dni na československém území ještě 133 prostředků dělostřelectva a 4 757 nákladních aut.¹⁵⁹

Rok po podpisu dohody o odsunu sovětských vojsk z Československa se za účelem zhodnocení aktuálního stavu snižování počtu sovětských posádek sešla v Mladé Boleslavi parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk. Na území ČSFR bylo ke dni 26. 2. 1991 jenom 11 500 vojáků a důstojníků, téměř všechny bojové jednotky byly staženy, po jednom zůstal motostřelecký pluk, průzkumný prapor a ochranný prapor, což představovalo 29 tanků, 152 bojových vozidel a obrněných transportérů, 30 hlavní dělostřelectva a minometů.¹⁶⁰ Veškerá bojová technika se nacházela v sovětské posádce Milovice. Pozitivně zhodnotil dosavadní průběh odsunu rok po jeho zahájení genmjr. S. Nad'ovič, jehož slova ocitoval denní tisk *Práce* ve svém vydání ze dne 27. 2. 1991: „*Gratulujeme si, že v Československu zůstává k dnešnímu dni tak malé procento sovětských vojáků*“¹⁶¹

Ve většině posádkových míst přebývaly nějakou dobu po opuštění sovětských jednotek likvidační skupiny, jejichž členové měli za úkol dát do pořádku opuštěná zařízení, objekty a prostory, odstranit nezákonně postavené stavby a zlikvidovat skládky. Jedním z míst, kde ještě na jaře 1991 zůstávala ze sovětských vojsk likvidační skupina, bylo Ralsko na Mimoňsku.¹⁶²

¹⁵⁷ Tragické neštěstí v Bohosudově: Tank na kusy. In: *Práce*, roč. XLVII, 10. 1. 1991, č. 8, s. 2.

¹⁵⁸ Odsun sovětské armády: Poslední letadla. In: *Lidové noviny*, roč. IV., 22. 1. 1991, č. 18, s. 2.

¹⁵⁹ Poslední vojenský letecký pluk odletěl z Milovic. In: *Práce*, roč. XLVII, 22. 1. 1991, č. 18, s. 1.

¹⁶⁰ Dozor nad odsunem vojsk: Kolik jich zbývá. In: *Lidové noviny*, roč. IV, 27. 2. 1991, č. 49, s. 1.

¹⁶¹ Odsun podle plánu. In: *Práce*, roč. XLVII, 27. 2. 1991, č. 49, s. 2.

¹⁶² Vytopený dům v Ralsku: Vojska odcházejí. In: *Lidové noviny*, roč. IV, 19. 3. 1991, č. 66, s. 3.

Poslední tank opustil československé území rovněž v závěrečné etapě odsunu, konkrétně 27. 3. 1991. Z počtu 1 220 sovětských tanků umístěných na území Československa odjelo z vojenské posádky Milovice posledních 12 tanků, které byly zpět do SSSR přepraveny na nákladním vlaku spolu s 24 bojovými vozidly pěchoty a 41 vojáky doprovodu.¹⁶³ Všechny tanky opouštějící Československo byly polepeny symbolickým plakátem „*Sbohem Československo*“. Transport směřoval do Petrovic u Karviné a přes Polsko do kaliningradské oblasti v SSSR.¹⁶⁴

Jako jedny z posledních objektů na Moravě, které byly předány Sovětskou armádou zpět do rukou Československé armády, byly sklady letecké munice v Dětrichově nad Bystřicí na Bruntálsku. Jednalo se o sedm hospodářských budov a 12 skladů určených pro uložení letecké munice, každý sklad měl rozlohu zhruba 500 m².¹⁶⁵

V polovině května 1991 zveřejnil předseda parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa M. Kocáb číselné údaje týkající se odsunu sovětských vojsk. Československé území zcela opustily veškeré tanky, dělostřelectvo, bojové letouny a vrtulníky, prostředky protivzdušné obrany a byla odvezena veškerá munice z centrálních skladů. V ČSFR zůstávali pouze sovětsští občané, a to 4 500 vojáků a 2 250 civilistů. V této době začali sovětsští občané spekulovat, jak zůstat i nadále v Československu. Jednou z možností, kterou předložili, byla účast sovětských občanů ve smíšených československo-sovětských akciových společnostech. Tuto nabízenou variantu však M. Kocáb jednoznačně zamítl, protože do 30. 6. 1991 měli povinnost opustit Československo všichni sovětsští vojáci i civilisté bez výjimky.¹⁶⁶

Transport s posledními 350 sovětskými vojáky opustil 20. 6. 1991 posádku Milovice, čímž byl definitivně završen odchod 73 500 sovětských vojáků a skoro 40 tisíc rodinných příslušníků. V ČSFR zůstala pouze komise 25 sovětských expertů pro řešení majetkoprávního a finančního vyrovnání a náhrad škod, která byla umístěna při velvyslanectví SSSR.¹⁶⁷ M. Kocáb vyzdvihl hladký průběh odsunu sovětských vojsk a zdůraznil, že velký podíl na něm měl velitel SSKSV genplk. E. Vorobjov. „*Poznamenal*

¹⁶³ Poslanec M. Kocáb připraven složit svůj mandát: Poslední tank z Milovic. In: *Práce*, roč. XLVII, 28. 3. 1991, č. 74, s. 3.

¹⁶⁴ Poslední tanky. In: *Nová svoboda*, roč. 47, 28. 3. 1991, č. 74, s. 1.

¹⁶⁵ Předávání skladů munice. In: *Nová svoboda*, roč. 1, 3. 4. 1991, č. 2, s. 2.

¹⁶⁶ Poslanec Kocáb o odsunu sovětských vojsk. In: *Lidové noviny*, roč. IV., 15. 5. 1991, č. 112, s. 3.

¹⁶⁷ Poslední sovětsští vojáci na cestě domů. In: *Rudé právo*, roč. 1, 20. 6. 1991, č. 143, s. 1, 2.

*také, že kromě výbuchu sovětského tanku v Bohosudově a havárie vrtulníku u Zvolena nevznikla žádná závažnější komplikace.*¹⁶⁸

Pokud jde o statistické údaje a procentuální vyjádření odsunu sovětských vojáků a vojenské techniky v jednotlivých fázích, ze 73 500 sovětských vojáků bylo v první etapě staženo 35,6 %, ve druhé etapě 38,5 % a ve třetí etapě zbývajících 25,9 %. Ze 39 921 rodinných příslušníků jich v první etapě opustilo československé území 28,1 %, ve druhé etapě 49,7 % a v poslední etapě 22,2 %. Pokud jde o odpalovací zařízení, všech 30 kusů odpalovacího zařízení bylo vyvezeno již v první etapě odsunu. Z 1 220 tanků jich v první etapě bylo navraceno 45,2 %, ve druhé etapě 42,3 % a v závěrečné etapě toliko 12,5 %. Děla a minomety bylo z původního počtu 1 218 odstraněno z Československa během první etapy 36,1 %, během druhé etapy 50,3 % a během poslední etapy 13,6 %. Z celkových 173 vrtulníků odletělo z Československa v první etapě 53,2 %, ve druhé etapě 34,7 % a ve třetí etapě 12,1 %.¹⁶⁹

Hlavním druhem přepravy osob a vojenské techniky byla železniční přeprava, která sloužila k přepravě sovětských vojáků, rodinných příslušníků a osobního majetku, bojové techniky a materiálu. Ve východoslovenském překládkovém prostoru byla smluvená překládková kapacita využívána ze 75 až 82 %. V dubnu 1990 však začalo hrozit, že se mohou vyskytnout problémy v překládkových prostorech kvůli zahájenému odsunu sovětských vojsk z Maďarska, tudíž došlo od června 1990 na základě dohody mezi ministerstvy dopravy ČSFR, SSSR a Polska ke transportům přes polské území.¹⁷⁰ Z Československa bylo vypraveno 825 ucelených vlaků čítajících 20 265 železničních vozů a dalších 11 088 železničních vozů v dílčích transportech jako součást pravidelných nákladních vlaků. Prostřednictvím silniční přepravy bylo odsunuto z Československa 1 709 vozidel v 27 kolonách.¹⁷¹

Protokol o ukončení odsunu sovětských vojsk z Československa byl podepsán v Praze 25. 6. 1991 za československou stranu genpor. R. Ducháčkem a sovětskou stranu

¹⁶⁸ S posledním sovětským vojákem odejde i M. Kocáb? In: *Lidové noviny*, roč. IV, 20. 6. 1991, č. 143, s. 2.

¹⁶⁹ Národní archiv, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Přehled odsunutých vojsk, techniky a materiálu.

¹⁷⁰ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Doklad parlamentní komisi o stavu odchodu sovětských vojsk z území ČSFR (říjen 1990).

¹⁷¹ NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Zpráva o činnosti parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk.

genplk. E. Vorobjovem (příloha 2).¹⁷² Podpisem tohoto protokolu obě strany symbolicky stvrdily, že Dohoda o odchodu sovětských vojsk z území Československa byla splněna ze dvou třetin, jelikož ke dni podpisu protokolu zbývalo vyřešit ještě poslední třetinu, kterou byla náhrada škody za materiální, ekologické a jiné škody způsobené vstupem, pobytem a odchodem Sovětské armády.¹⁷³ Jak následujícího dne uvedlo vydání *Lidových novin* k protokolu o ukončení odsunu sovětských vojsk: „*má jen 150 slov, ale čekali jsme na ně 8 350 dní. K odsunu okupačních vojsk bylo zapotřebí 32 000 železničních vagonů, vlak dlouhý celkem 465 kilometrů.*“¹⁷⁴

Když dva dny po tiskové konferenci odlétal z kbelského letiště zpět do SSSR i genplk. E. Vorobjov, proběhlo symbolické loučení za účasti příslušníků ČSA, velvyslance SSSR v ČSFR Borise Pankina a členů parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa včele s M. Kocábem (příloha 3), který se k této symbolické teče celého odsunu sovětských vojsk vyjádřil následujícími slovy: „*Odchod Sovětské armády z našeho území neproběhl zásluhou určitých konkrétních osob, ale je naplněním vůle drtivé většiny našich občanů. Byl to jeden z posledních konsensů, který máme. Pro mě je to velmi důležitý okamžik proto, že vlastně končí období zasahování sovětské moci do našich vnitřních věcí v několika desítkách let.*“¹⁷⁵ S odstupem času M. Kocáb popsal genplk. E. Vorobjova jako člověka, který dodržel své slovo a který ho překvapil v několika ohledech. Jednak tím, jak kladně vnímal československou sametovou revoluci, tak i demokracii obecně. M. Kocáb okamžik odletu genplk. E. Vorobjova a skončení odsunu sovětských vojsk z území Československa považoval jako nejšťastnější okamžik ve svém životě.¹⁷⁶

V den podpisu protokolu byl zároveň podepsán ministrem obrany ČSFR L. Dobrovským a ministrem obrany SSSR D. Jazovem protokol o zániku československo-sovětské dohody o rozmístění základen s jadernými náboji na území ČSSR ze dne 21. 2. 1986.¹⁷⁷

¹⁷² APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Protokol zmocněnců vlády ČSFR a SSSR o ukončení odchodu sovětských vojsk z území ČSFR ze dne 25. 6. 1991.

¹⁷³ Protokol o odsunu sovětských vojsk podepsán: Dvě třetiny splněny. In: *Nová svoboda*, roč. 1, 26. 6. 1991, č. 72, s. 1, 2.

¹⁷⁴ Generál Eduard Vorobjov odletí z Československa zítra: Tato noc nebyla krátká. In: *Lidové noviny*, roč. IV., 26. 6. 1991, č. 148, s. 1.

¹⁷⁵ Domů už i velitel: Poslední sovětský voják – generál Vorobjov – odletěl z ČSFR. In: *Rudé právo*, roč. 1, 28. 6. 1991, č. 150, s. 1, 2.

¹⁷⁶ KOCÁB, Michael (účinkující). Interview...

¹⁷⁷ Československo-sovětská dohoda o jaderné municí: Platnost skončila 27. června. In: *Rudé právo*, roč. 1, 2. 7. 1991, č. 153, s. 1.

4.3 Škody, majetkoprávní a finanční vypořádání

Samotným ukončením celého procesu odsunu byly vyřešeny pouze dvě otázky, k dořešení zbývala ještě otázka poslední. Československo se sice v plném rozsahu zbavilo sovětských okupantů, vojenské techniky i munice, která se nacházela na jeho území, ale bylo nutné ještě vyrovnat to, co po Sovětské armádě zůstalo. Bylo třeba provést vzájemné majetkové vypořádání, a to na jedné straně za škody způsobené Sovětskou armádou na životním prostředí, majetku československého státu a na životech i majetku československých občanů, na druhé straně bylo třeba nějakým způsobem naložit s osudem objektů postavených Sovětskou armádou na československém území.

Při opouštění posádkových míst sovětskými vojáky docházelo postupně na základě oběma státy odsouhlasené metodiky ke zpětnému přebírání objektů, zařízení a vojenských prostor, při kterém byly zároveň diskutovány a vyčíslovány způsobené škody. V 83 bývalých sovětských posádkách bylo československou stranou převzato 397 objektových zařízení, z toho na území ČR v 67 posádkách bylo převzato 317 objektových celků a na území SR v 16 posádkách bylo převzato 80 objektových celků.¹⁷⁸

Československá armáda si z původního počtu 83 posádek ponechala 23 posádek, z toho 14 na území ČR, zbývajících 9 na území SR. Zbývajících 60 posádek bylo převedeno zpět do vlastnictví obou republik, měst a obcí. Všech 19 696 bytů, z toho 16 571 bytů na území ČR a 3 125 bytů na území SR, které obývali sovětsí vojáci a jejich rodinní příslušníci, bylo vráceno zpět československé straně.¹⁷⁹

4.3.1 Škody způsobené sovětskými vojsky

Sovětská vojska způsobila svým vstupem a zejména následným pobytem na území Československa rozsáhlé ekologické škody. Vzhledem k tomu, že se negativní dopad činnosti sovětských vojsk na životním prostředí, především na kvalitě podzemních vod a půdního profilu, začal projevovat už zkraje 70. let, snažila se československá strana toto znečištění omezit, avšak bezvýsledně, neboť příslušníci Sovětské armády nadále stejným způsobem hospodařili s jimi užívanými prostory a stejným způsobem nakládali s pohonnými hmotami a jinými škodlivými látkami. Z tohoto důvodu musela československá strana již

¹⁷⁸ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Zpráva o postupu řešení majetkových, finančních a ekologických otázek spojených s odsunem sovětských vojsk z území ČSFR za období 26. 2. 1990 – 28. 6. 1992 ze dne 3. 7. 1992.

¹⁷⁹ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Informace o současném stavu lokalit opuštěných Sovětskou armádou.

v průběhu pobytu sovětských vojsk vynaložit nemalé náklady na čištění odpadních vod a na zabezpečení postižených lokalit pitnou vodou. Bylo tomu tak v posádkových místech Hradčany, VVP Mladá, Potštát, Sliach a v mnoha jiných, přičemž tyto náklady dosáhly do roku 1989 částky ve výši 81,7 milionů Kčs.¹⁸⁰

Všechny oblasti, ve kterých při jejich zpětném převzetí byla odhalena kontaminovaná půda, byly podrobeny následnému hydrogeologickému průzkumu. V těch lokalitách, kde byla situace alarmující a kde hrozil vznik ještě rozsáhlejších škod, musely být zahájeny nezbytné asanační práce, jejichž náklady dosáhly do 30. 6. 1991 částky ve výši 106,8 milionů Kčs.¹⁸¹

Při posuzování rozsahu a stupně ekologického poškození způsobeného Sovětskou armádou byla zkoumána zejména kontaminace podzemních vod, vodních nádrží, rybníků, přehrad a bylo sledováno narušení hydrogeologického systému celé postižené krajiny a s tím související vyhubení nebo ohrožení vodních rostlin a živočichů. U půdy se průzkum soustředil na narušení půdy erozí, rozsah narušení ekosystémů zemědělské půdy, ohrožení rostlin a živočichů v zemědělské a volné krajině a zamoření půdy škodlivými látkami, zejména ropou, ropnými deriváty a radioaktivními látkami. V neposlední řadě byly předmětem kontroly i lesy užívané sovětskými vojenskými jednotkami, u nichž se posuzovalo poškození lesního půdního krytu a lesních porostů vojenskou technikou, střelbou a ohrožení lesních rostlin a živočichů.¹⁸²

Podzemní voda a půda byla podle průzkumů znečištěna v 86 lokalitách, nejhorší situace se týkala kontaminace podzemních vod v oblastech letišť Hradčany, Milovice-Boží Dar a Sliach a ve všech velkoskladech pohonných hmot.¹⁸³ Co se týče objemu znečištěné zeminy vyjádřeného v metrech krychlových, na území ČR bylo celkem znečištěno 1 239 631 m³ zemin,¹⁸⁴ z toho Hradčany a Milovice byly jednoznačně nejvíce postiženými lokalitami, následovaly Luštěnice, VVP Libavá, Hvězdov I., Stráž pod Ralskem, Svěbořice, Frenštát

¹⁸⁰ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva Federálního ministerstva kontroly o výsledku kontroly stavu a řešení...

¹⁸¹ NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Zpráva o průběhu a ukončení...

¹⁸² NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Metodika regulování ekologických otázek spojených s odsunem vojsk Sovětské armády z území České a Slovenské Federativní Republiky ze dne 25. 1. 1991.

¹⁸³ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Informace o současném stavu lokalit...

¹⁸⁴ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Zpráva o postupu řešení majetkových, finančních a ekologických otázek ...

pod Radhoštěm, Bruntál a řada dalších.¹⁸⁵ Kontaminace půdy na území SR se nejvíce dotkla lokalit Sliač-Vlkanová, Rimavská Sobota, Komárno, Lešť a Štúrovo.¹⁸⁶

Poté, co byl zjištěn rozsah ekologických škod, uplatnila jednotlivá posádková místa po sovětské straně pohledávky, jejichž součástí byly náklady vynaložené na hydrogeologický průzkum, hydrogeologickou asanaci, v některých případech také náklady vynaložené v letech 1968–1989, případně pohledávky za jiné škody. Ze zcela pochopitelných důvodů uplatňovaly nejvyšší pohledávky po sovětské straně z posádkových míst umístěných na území ČR Milovice a Hradčany a z posádkových míst umístěných na území SR Sliač-Vlkanová, jelikož těchto lokalit se bezesporu nejvíce dotklo znečištění podzemních vod a půdní zeminy.¹⁸⁷ Celková pohledávka ČSFR uplatňovaná po sovětské straně,¹⁸⁸ kterou tvořily pohledávky jednotlivých posádkových míst za ekologické škody, hospodářské škody způsobené na státních a vojenských lesích, vyčíslené poškození zvláště chráněných druhů přírody, škody na půdním fondu a technicky nezajištěné hydrogeologické asanační práce, dosáhly částky v celkové výši 5 046 600 630 Kčs.¹⁸⁹

Sovětská armáda sice zanechala na území Československa velké množství objektů, které byly postaveny během jejího pobytu, avšak 95 % z nich bylo postaveno v rozporu s československými právními normami. Jednalo se 2 684 staveb, z nichž 2 474 se nacházelo na území ČR, 210 na území SR. Sovětská strana původně argumentovala celkovým počtem 3 080 staveb, ale tento počet byl nakonec snížen o stavby československého původu, stavby již odstraněné a stavby fiktivní.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Množství kontaminované zeminy na území ČR: Hradčany 487 358 m³, Milovice 450 000 m³, Luštěnice 50 840 m³, VVP Libavá 42 835 m³, Hvězdov I. 35 169 m³, Stráž pod Ralskem 26 850 m³, Svěbořice 21 040 m³, Frenštát pod Radhoštěm 20 000 m³, Bruntál 11 012 m³.

¹⁸⁶ Množství kontaminované zeminy na území SR: Sliač-Vlkanová 220 200 m³, Rimavská Sobota 110 000 m³, Komárno 33 260 m³, Lešť 12 237 m³, Štúrovo 8 850 m³.

¹⁸⁷ Pohledávky uplatňované československými posádkovými místy po sovětské straně: Milovice 1 065 355 251 Kčs, Sliač-Vlkanová 671 458 519 Kčs, Hradčany 208 616 129 Kčs.

¹⁸⁸ APS, Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Finanční vyjádření pohledávek uplatňovaných na sovětské straně československou částí Smíšené československo-sovětské komise pro ekologické aspekty odsunu sovětských vojsk z ČSFR ze dne 29. 9. 1991.

¹⁸⁹ Pohledávka jednotlivých posádkových míst v ČR 2 021 396 840 Kčs + hospodářské škody na státních lesích v ČR 18 725 611 Kčs + poškození zvláště chráněných druhů přírody v ČR 60 000 000 Kčs + škody na půdním fondu v ČR 270 000 000 Kčs, tj. pohledávka za ČR celkem 2 370 122 451 Kčs. Pohledávka jednotlivých posádkových míst v SR 978 298 189 Kčs + hospodářské škody na státních lesích v SR 12 050 000 Kčs, tj. pohledávka za SR celkem 990 348 189 Kčs.

¹⁹⁰ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva Federálního ministerstva kontroly o výsledku kontroly stavu a řešení...

4.3.2 Instituce zřízené pro řešení otázek souvisejících se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk

Za účelem rychlého a uspokojivého vyřešení otázek týkajících se náhrad škod souvisejících se vstupem, pobytem a odsunem sovětských vojsk byly zřízeny Československo-sovětská komise pro řešení všech otázek spojených se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk a Úřad pro řešení důsledků pobytu sovětských vojsk na území ČSFR.

V souladu s usnesením vlády ČSFR č. 577 ze dne 19. 9. 1991 byla s účinností od 30. 9. 1991 ukončena působnost zmocněnce vlády ČSFR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk a současně byl odvolán genpor. R. Ducháček, který předal kompetence a funkční působnost plynoucí z tohoto úřadu do rukou předsedy nově zřízené československé části Československo-sovětské komise pro řešení všech otázek spojených se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk Josefa Vavrouška, jmenovaného vládou ČSFR do své funkce dnem 1. 10. 1991.¹⁹¹ Úkolem předsedy bylo „*plynule navázat na kompetence a působnost zmocněnce vlády ČSFR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk v dořešení všech otázek v oblasti majetkoprávního a finančního vypořádání, dořešení problematiky škod v ekologické oblasti, na pozemcích, komunikacích a státem chráněných památkových objektech.*“¹⁹²

Do této československé části Československo-sovětské komise zasedli náměstci nebo pracovníci z federálních, českých a slovenských ministerstev, Státní banky československé a Úřadu pro řešení důsledků pobytu sovětských vojsk na území ČSFR. Na 1. schůzi československé části Československo-sovětské komise konané dne 26. 11. 1991 došlo v jejím rámci k vytvoření čtyř subkomisí, a to subkomise pro mezinárodní a právní vztahy, ekologické subkomise, subkomise pro škody na zdraví občanů a kulturním dědictví a ekonomické a finanční subkomise, pod kterou rovněž spadala oblast realizace majetku převzatého od Sovětské armády.¹⁹³ Na její 2. schůzi konané dne 24. 1. 1992 byla jejími

¹⁹¹ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Usnesení vlády ČSFR ze dne 19. 9. 1991 č. 577 ke zprávě o řešení otázek spojených se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk z území ČSFR spolu s návrhy na další postup.

¹⁹² NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Protokol o předání kompetence a působnosti zmocněnce vlády ČSFR pro záležitosti odchodu.

¹⁹³ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Zápis z 1. schůze československé části Československo-sovětské komise pro řešení všech otázek spojených se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk z území ČSFR, konané dne 26. 11. 1991.

účastníky rozebírána možnost tzv. nulové varianty majetkového vyrovnání, přičemž účastníky této schůze byla diskutována otázka, zda vláda převezme garanci za náhradu škody v případě přijetí nulové varianty a jak na ni zareaguje veřejnost a FS ČSFR.¹⁹⁴ Podstatou nulové varianty bylo vypořádání, na základě něhož měla ruská strana předat československé straně veškeré nemovitosti ruskou stranou postavené na území ČSFR a taktéž finanční prostředky získané z dosavadního prodeje těchto nemovitostí, které byly vedeny na společném bankovním účtu. Tímto způsobem měly být veškeré vzájemné nároky obou stran vypořádány.¹⁹⁵

Československá část Československo-sovětské komise převzala i řešení otázek odškodnění československých občanů poškozených na zdraví a majetku vstupem, pobytem a odchodem Sovětské armády, kterým nebyla do té doby poskytnuta náležitá náhrada způsobené škody.¹⁹⁶ „*Skutečně společná čs.-sovětská komise však nikdy nevznikla, protože její sovětská část nebyla vůbec ustavena.*“¹⁹⁷

K 1. 11. 1991 byl zřízen Úřad pro řešení důsledků pobytu sovětských vojsk na území ČSFR, jehož řízením byl jmenován Jaroslav Vlček. Do tohoto nově vytvořeného úřadu bylo převedeno 18 zaměstnanců ze zrušeného Úřadu zmocněnce vlády ČSFR.¹⁹⁸

4.3.3 Majetkoprávní a finanční vypořádání

Už během odsunu sovětských jednotek z území Československa začala probíhat jednání mezi československou a sovětskou stranou, jejímž předmětem bylo diskutování otázek ekologických, majetkoprávních a finančních vzniklých v souvislosti s odchodem sovětských vojsk z Československa. Majetkové a finanční vyrovnání chtěla československá stran původně vyřešit již v souvislosti s odsunem sovětských vojsk z území ČSFR, ale vzhledem k tomu, že nebylo možné dosáhnout shodu v okruhu těchto otázek a že prioritou bylo v té době hlavně úplné stažení sovětských vojsk, byla uzavřena Dohoda o odchodu sovětských vojsk z území Československa, aniž by byla konkrétním způsobem vyřešena i tato záležitost.

¹⁹⁴ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Zápis z 2. schůze československé části Československo-sovětské komise pro řešení všech otázek spojených se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk z území ČSFR, konané dne 24. 1. 1992.

¹⁹⁵ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 323.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 322.

¹⁹⁷ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Zpráva o postupu řešení majetkových, finančních a ekologických otázek...

¹⁹⁸ TOMEK, Prokop – Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s.133.

Předseda vlády ČSFR M. Čalfa přijal v Praze 4. 10. 1990 sovětského velvyslance v ČSFR B. Pankina, jehož prostřednictvím požádal o přijetí u vrcholných představitelů SSSR a o vedení rozhovorů na nejvyšší úrovni s prezidentem M. Gorbačovem a předsedou rady ministrů SSSR N. Ryžkovem, aby byla zahájena jednání vedoucí k uzavření dohody o majetkoprávních, ekonomických a ekologických otázkách spojených s odchodem sovětských vojsk z území Československa.¹⁹⁹

Pro československou delegaci se staly vodítkem při rokování se sovětskou delegací o majetkoprávních otázkách Zásady vymáhání majetkoprávních pohledávek souvisejících se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk z území ČSFR, které schválila vláda ČSFR usnesením č. 749 ze dne 25. 10. 1990.²⁰⁰ V následujícím měsíci proběhla v Praze dvě kola expertních jednání o majetkoprávních a finančních otázkách, a to ve dnech 5.–10. 11. 1990 a 19.–30. 11. 1990.²⁰¹ Československou delegaci vedl náměstek ministra zahraničních věcí ČSFR Vojtěch Wagner, sovětskou delegaci vedl náměstek ministra vnějších hospodářských vztahů SSSR Jurij Grišin. V československé delegaci byli zastoupeni poslanci FS ČSFR, ČNR i M. Kocáb jakožto předseda parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z území Československa.²⁰² Názory československé a sovětské strany na řešení této problematiky se však lišily ve třech okruzích problémů. Jak uvedl M. Kocáb po proběhlém setkání s delegací členů výboru obrany a státní bezpečnosti Nejvyššího sovětu SSSR: „*Jde především o zřízení společného účtu k vzájemnému vyrovnání a způsob hospodaření s ním, o vyrovnání škod za období od 21. srpna 1968 (vstup vojsk) do 18. října 1968 (podepsání smlouvy o dočasném pobytu) a o způsobu nakládání se sovětským movitým a nemovitým majetkem na našem území.*“²⁰³

Ohledně majetkového a finančního vyrovnání proběhla tři kola expertních jednání. Co se týče uchopení obou těchto otázek československou a sovětskou stranou, již od začátku se vyskytly při vyjednávání s představiteli SSSR velké problémy, neboť každá ze stran měla jiný pohled na jejich řešení a odlišnou představu o konečném výsledku celého vypořádání.

¹⁹⁹ Marián Čalfa a Boris Pankin jednali o vrcholné schůzce ČSFR a SSSR: Do Moskvy o víkendu? In: *Lidové noviny*, roč. III, 5. 10. 1990, č. 181, s. 1. 2.

²⁰⁰ AMZV, fond Materiály do vlády 1951-1992, karton č. 167, inv. č. 5097, 2527 – Informace o majetkových a finančních otázkách souvisejících s odchodem sovětských vojsk z území ČSFR.

²⁰¹ AMZV, fond Materiály do vlády 1951-1992, karton č. 168, inv. č. 5111, 2539 – Zpráva o majetkových a finančních otázkách souvisejících s odchodem sovětských vojsk z území ČSFR.

²⁰² Finanční vyrovnání. In: *Lidové noviny*, roč. III, 12. 11. 1990, č. 213, s. 2.

²⁰³ Sovětští poslanci ve FS: O odsunu vojsk SSSR. In: *Rudé právo*, roč. 1, 12. 1. 1991, č. 10, s. 2.

Zatímco sovětská strana zamýšlela prodat nemovitosti ve svém vlastnictví, uhradit z tohoto výtěžku vzniklé škody a případný zbytek si ponechat jako aktivum, československá strana měla za to, že hodnota sovětského majetku je nižší, než kolik činí pohledávky Československa vůči SSSR od 21. 8. 1968. Sovětská strana usilovala o to, aby zabezpečila své vojáky vracející se zpět do SSSR, opatřila pro ně obytné domky a po zaplacení minimálních škod československé straně by využila zbytek finančních prostředků na založení společných československo-sovětských podniků v Československu, kdežto československá strana chtěla nahradit škodu, a to zejména škodu ekologickou, ke které došlo od vstupu sovětských vojsk až do jejich odsunu z území Československa. Československé straně bylo zřejmé, že sovětská strana bude mít záměr minimalizovat československé pohledávky za účelem získání co nejvyššího výnosu z prodeje majetku.²⁰⁴ Navíc se sovětská strana neustále bránila množstvím staveb zanechaných na území Československa, které na své náklady vybuďovala, velkým počtem vojáků vracejících z různých zemí zpět do SSSR, pro které musela zajistit bydlení a u nichž požadovala poskytnutí československé humanitární pomoci v podobě montovaných domků.²⁰⁵

Dne 8. 5. 1991 projednala vláda ČSFR přehled pohledávek a požadavků československé strany v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk (příloha 4). Pohledávky tvořilo 16 položek, přičemž dosáhly celkové výše 14,772 miliard Kčs. Největší položku tvořily škody na československém majetku způsobené sovětskými vojsky v období od 21. 8. 1968 do 18. 10. 1968 ve výši 3,918 miliard Kčs, náhrada nákladů na sanace a odstranění ekologických škod ve výši 2,003 miliard Kčs, náklady na výstavbu objektů pro SSkSV z prostředků federálního ministerstva obrany ve výši 1,898 miliard Kčs, z prostředků KNV ve výši 2,812 miliard Kčs, úhrada nákladů vynaložených na opravy, údržbu a úpravy tankové cesty ve výši 1,270 miliard Kčs, škody na objektech pronajatých sovětským vojskům ve výši 605 milionů Kčs a doplatek nájemného za pronajaté československé objekty předané sovětské straně po roce 1969 ve výši 478 milionů Kčs.²⁰⁶

Ve dnech 10.–12. 1. 1992 proběhlo jednání s ruskou stranou, na níž československá strana vyjádřila své znepokojení s dosavadním průběhem realizace sovětského majetku v Československu, jelikož do data moskevského jednání bylo realizováno jenom

²⁰⁴ AMZV, fond Materiály do vlády 1951-1992, karton č. 167, inv. č. 5097, 2527 – Informace o majetkových a finančních otázkách...

²⁰⁵ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 316–318.

²⁰⁶ NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Přehled pohledávek a požadavků čs. strany v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk projednaný vládou ČSFR dne 8. 5. 1991.

8 % sovětského majetku, přičemž na společném československo-sovětském účtu bylo uloženo jen 92 milionů Kčs. Náklady na pobyt sovětských expertů, kteří v ČSFR zůstali po odchodu sovětských vojsk, činily za druhé pololetí roku 1990 částku 6,4 milionů Kčs. Československá strana tudíž naléhala na urychlení celého procesu, protože kvůli pomalému postupu při realizaci sovětského majetku nebylo možné provádět revitalizaci bývalých sovětských posádkových míst.²⁰⁷

Vzhledem k tomu, že ruská strana řešila další problémy, které se u ní v mezidobí objevily, jako návrat dalších vojáků z jiných zemí a rozpad SSSR, nebylo možné se s ruskou stranou dohodnout. V průběhu vyjednávání byly československou stranou předkládány různé varianty návrhu dohody, přičemž nakonec byla přijata pro československou stranu zcela nevýhodná nulová varianta.

Otázky vypořádání majetkových a finančních škod tedy řešila Dohoda mezi vládou ČSFR a vládou Ruské federace o vypořádání majetkových a finančních otázek spojených s odsunem sovětských vojsk z území ČSFR, která byla podepsána v Moskvě 1. 4. 1992. Na základě této dohody se nemovitosti nacházející se na území ČSFR, které náležely Sovětské armádě, včetně majetku určeného sovětským vojskům a jím nepředaným do užití, byly převedeny do vlastnictví ČSFR. Současně finanční prostředky získané prodejem tohoto nemovitého majetku měly být uloženy na speciálním účtu k tomu určeném a měly přejít do vlastnictví ČSFR. Strany zároveň prohlásily, že dohodou jsou vypořádány všechny majetkové a finanční otázky vyplývající z Dohody o odchodu sovětských vojsk z území Československa. Tato dohoda vstoupila v platnost dnem jejího podpisu, když tímto okamžikem byly považovány všechny další vzájemné nároky vzniklé v souvislosti s pobytem sovětských vojsk na území ČSFR za vyrovnané.²⁰⁸

Součástí této dohody byl i protokol, kterým se československá strana zavázala podílet se na výstavbě bytových kapacit pro vojska odsunutá do Ruské federace, konkrétně dodat bez úhrady v průběhu roku 1992 stavební materiál a zařízení v částce 300 mil Kčs. Pokud

²⁰⁷ NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Záznam z jednání s ruskou stranou ve dnech 10.–12. 1. 1992 v Moskvě ohledně přípravy návrhu Dohody mezi vládou ČSFR a vládou Ruské federace o vypořádání majetkových a finančních otázek uvedených v Dohodě mezi vládou ČSSR a SSSR o odchodu sovětských vojsk z území Československé socialistické republiky ze dne 26. 2. 1990.

²⁰⁸ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Dohoda mezi vládou České a Slovenské Federativní republiky a vládou Ruské federace o vypořádání majetkových a finančních otázek spojených s odsunem sovětských vojsk z území České a Slovenské Federativní republiky ze dne 1. 4. 1992.

by prodej celého bývalého majetku sovětských činil více než jedna miliarda, mělo být mezi stranami jednáno o navýšení tohoto podílu.²⁰⁹

Situace však byla taková, že k 3. 7. 1992 bylo na společném československo-sovětském účtu se zvláštním režimem, zřízeném k 25. 1. 1991, uloženo z prodeje sovětských nemovitostí 147,227 milionů Kčs.²¹⁰ Československá strana však převzala pouze část těchto prostředků ve výši 50 milionů Kčs, za které nakoupila podle podepsaného protokolu materiál pro výstavbu bytů pro ruské vojáky. Další finanční prostředky měla československá strana uvolnit až po převzetí celé částky na společném účtu tak, aby realizace protokolu byla dokončena do konce r. 1992.²¹¹

4.3.4 Zásady pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk

Škody způsobené na zdraví, ke kterým došlo v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk, byly do té doby řešeny pouze cestou zmocněnců vlád a československých soudů podle československého právního řádu. Takto byly tyto škody řešeny pouze v rámci Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky ze dne 16. 10. 1968 a úhrada škod se vztahovala pouze na škody po 18. 10. 1968. V Úřadu pro řešení důsledků pobytu sovětských vojsk na území ČSFR však bylo registrováno za období od 21. 8. 1968 do 18. 10. 1968 celkem 80 případů usmrcených a 720 případů zraněných československých občanů, ke kterým došlo zaviněním sovětských vojáků.

Z podnětu parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk z území Československa, která vyhodnotila, že většina takto poškozených osob nebyla odškodněna buď vůbec nebo pouze nedostatečně, byly vyhrazeny zvláštní finanční prostředky pro důstojné odškodnění takto poškozených osob či pozůstalých po obětech s tím, že byly přijaty zásady pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských

²⁰⁹ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Protokol o účasti České a Slovenské Federativní Republiky ve výstavbě bytových kapacit na území Ruské federace pro sovětská vojska odsunutá z ČSFR.

²¹⁰ NA, fond Úřadu předsednictva vlády 865/02 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Zpráva o postupu řešení majetkových, finančních a ekologických otázek...

²¹¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost...*, s. 323.

vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk.²¹²

Podle těchto zásad se pozůstalým poskytovalo při úmrtí odškodnění ve výši 100 000 Kčs. U poškozených na zdraví byla výše odškodnění odstupňována podle rozsahu zranění, tudíž za lehké zranění příslušelo odškodnění do 10 000 Kčs, za středně těžké zranění odškodnění v rozpětí od 10 000 Kčs do 25 000 Kčs a při těžkém zranění částka v rozpětí od 25 000 Kčs do 50 000 Kčs. Konečná částka náležející poškozenému byla odvozena podle bodového hodnocení bolestného a ztížení společenského uplatnění. Řešení této agendy připadlo Úřadu pro řešení důsledků pobytu sovětských vojsk na území ČSFR, u kterého se musely nejpozději do 30. 4. 1992 podat žádosti o odškodnění.²¹³

4.3.5 Zákonné opatření o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území ČSFR

Do roku 1992 byly řešeny otázky majetkoprávního vyrovnání mezi ČSFR a Ruskou federací navzájem, bylo třeba se však zabývat i finanční kompenzací a náhradami škod, které byly způsobeny československým fyzickým osobám na jejich majetku vstupem cizích vojsk a následným pobytem sovětských vojsk. Uvedená otázka byla zakotvena v zákonném opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 296 ze dne 20. 5. 1992, o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území České a Slovenské Federativní Republiky,²¹⁴ které vycházelo z již dříve schválených zásad pro odškodnění československých občanů poškozených na majetku v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk.²¹⁵

²¹² NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 2 – Žádost pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk.

²¹³ NA, fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S, karton č. 1 – Zásady pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk.

²¹⁴ ČESKOSLOVENSKO. *Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 296 ze dne 20. 5. 1992, o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území České a Slovenské Federativní Republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-296> [cit. 2024-04-08].

²¹⁵ APS, fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Vládní návrh zákonného opatření o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území České a Slovenské Federativní Republiky.

Důvodem pro přijetí tohoto zákonného opatření byla skutečnost, že dosavadní právní úpravou nebyly řešeny případy, kdy byla škoda způsobena fyzickým osobám již samotným vstupem vojsk Varšavské smlouvy při invazi v srpnu 1968. Zákonné opatření upravovalo podmínky a rozsah náhrady škod a způsob uplatnění nároku na náhradu škody oprávněných osob. Náhrada škody se poskytovala za škody na majetku, které byly způsobeny vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk a ke kterým došlo v časovém rozmezí od 20. 8. 1968 do 27. 6. 1991. Oprávněnými osobami podle tohoto zákonného opatření byli českoslovenští státní občané, kteří měli v tomto rozhodném období trvalý pobyt na území Československa, přičemž tento nárok přecházel i na dědice oprávněných osob. Hradila se pouze skutečná škoda v penězích, o nárocích na náhradu škody rozhodoval Federální výbor pro životní prostředí, u kterého se musela podat žádost v termínu nejpozději do 31. 10. 1992.²¹⁶

4.3.6 Zákon o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR

Vzhledem k tomu, že nebyly důstojnou formou odškodněny osoby, které byly usmrceny, zraněny nebo znásilněny příslušníky některé z okupačních armád, neboť tato otázka byla do té doby řešena pouze v podobě přijatých zásad pro odškodňování pozůstalých po obětech vstupu, pobytu a odchodu sovětských vojsk a občanů poškozených na zdraví v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk, byla po mnoha letech znovu otevřena a řešena otázka odškodnění obětí okupace, a to zákonem č. 203/2005 Sb. ze dne 27. 5. 2005, o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR, ve znění zákona č. 491/2009 Sb. Podle tohoto zákona byli odškodnění českoslovenští státní občané, kteří byli v období od 20. 8. 1968 do 27. 6. 1991 zraněni nebo znásilněni příslušníkem některé z okupačních armád, případně pozůstalé osoby po takto poškozených osobách. Takto byly částky stanoveny paušálně bez ohledu na konkrétní rozsah způsobeného poškození. Žádost mohli podat samotní poškození nebo v zákoně vyjmenovaní pozůstalí, přičemž svůj nárok museli řádně uplatnit u Ministerstva vnitra ČR. K prokázání nároku byla nutná lékařská zpráva, úmrtí list nebo svědecká výpověď alespoň dvou

²¹⁶ APS, fond Federálního shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk, Zpráva předsedy Federálního shromáždění o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytem sovětských vojsk na území České a Slovenské Federativní Republiky ze dne 24. 6. 1992.

svědků.²¹⁷ Odškodnění se však nevztahovalo na jiné škody, ke kterým došlo v souvislosti s okupací těchto vojsk, například na škody na majetku, ztrátu zaměstnání, vyloučení ze studia, ani na případy, kdy došlo sice k usmrcení, zranění či znásilnění příslušníky Sboru národní bezpečnosti nebo Lidovou milicí.²¹⁸

Do 4. 6. 2008 bylo podáno zhruba 500 žádostí o odškodnění, ze kterých bylo odškodněno 104 žádostí, u zbylých nebyl prokázán nárok na odškodnění nebo byl žadatel odškodněn podle předchozí úpravy. Ze zamítnutých žádostí pak 17 žadatelů vedlo s Ministerstvem vnitra o svůj nárok soudní spor. Do roku 2008 bylo na odškodnění vyplaceno 5 080 000 Kč. Celkově pak bylo v letech 2005–2010 vyplaceno 12 006 000 Kč zhruba 300 žadatelům.²¹⁹

²¹⁷ ČESKO. *Zákon č. 203 ze dne 27. 5. 2005, o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky Svazu sovětských socialistických republik, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-203/zneni-20091231> [cit. 2024-04-20].

²¹⁸ Ministerstvo vnitra ČR: *Odškodnění obětí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy*. Online. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/rady-a-sluzby-dokumenty-odskodneni-obeti-okupace-ceskoslovenska-vojsky-varsavske-smlouvy.aspx> [cit. 2024-04-30].

²¹⁹ TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha...*, s. 136.

5 Závěr

Odsun sovětských vojsk z území Československa byl 16 měsíců trvajícím procesem, který ukázal, že je československý stát schopen včas a organizovaně vyřešit palčivou záležitost, která jej 23 let tížila. Šlo o propojení diplomacie, zodpovědnosti, angažovanosti a pracovní pílě mnoha osobností z československé politické i vojenské sféry, ba dokonce osobností působících i mimo ni. Ať už se jedná o J. Šedivého, M. Kocába, J. Dienstbiera, L. Dobrovského, R. Ducháčka či S. Nad'oviče, J. Vavrouška nebo J. Vlčka. Toto je ovšem pouze příkladný výčet jmen nejznámějších aktérů, jejichž podíl byl v této oblasti obrovský. Vedle těchto osob však fungoval rozsáhlý aparát, bez jehož podpory by nebylo možné dosáhnout toho, čeho bylo dosaženo.

Pokud však jde o výsledek majetkoprávního a finančního vyrovnání, musím vyjádřit rozčarování nad jeho výsledkem. Je zcela zřejmé, že tehdy drželi Sověti Československo v pasti, jelikož věděli, že československá strana je v časové tísní, neboť potřebuje co nejrychleji sanovat vzniklé ekologické škody a řešit převod bývalého sovětského majetku zanechaného na jejím území. Sovětská strana využila této situace a za cenu neustálého odmítání vyčíslené škody, minimalizování nároků ze strany československého státu a dalších požadavků vznesených Sověty na zajištění stavebního materiálu ze strany Československa nakonec byla československá strana více méně nucena uzavřít dohodu o vypořádání majetkových a finančních otázek spojených s odsunem sovětských vojsk z území ČSFR v nulové variantě. Spravedlnosti tedy nebylo dosaženo a veškeré náklady na odstranění ekologických a jiných škod šly k tíži ČSFR, neboť hodnota bývalého majetku postaveného Sověty byla mizivá.

S následky, které po sobě zanechala Sovětská armáda, se potýkalo Československo značnou dobu i po jejím odsunu. V bakalářské práci již nejsou řešeny problémy, které nastaly po roce 1992 při následné likvidaci ekologických a jiných škod, ani další osud bývalých vojenských posádek, objektů a zařízení. Bez nadsázky si však dovolím tvrdit, že stále ještě existují místa či objekty, které se se svou minulostí nevyrovnaly a které ještě stále čekají na své budoucí využití a opravu.

Mrzí mě, že ať už Sovětský svaz nebo později Rusko nepřijalo historickou zodpovědnost za provedenou okupaci v roce 1968 a s tím související povinnost sovětské, později ruské strany poskytnout finanční náhradu za způsobené škody. K této finanční kompenzaci nedošlo ani v době, kdy mezi Českou republikou a Ruskem byla vzájemné mezinárodní vztahy na lepší úrovni.

Záměrně jsem v bakalářské práci použil přímé citace výroků některých aktérů vyjednávání o odsunu sovětských vojsk a samotného průběhu odsunu sovětských vojsk z území Československa, které jsem zaznamenal v dobovém tisku z let 1990–1992 a které jsou při zamyšlení nad jejím obsahem stále aktuální, a to i přesto, že od ukončení odsunu vojsk uplynulo téměř 33 let.

Teprve v roce 2022 byl 25. červen oficiálně schválen památným dnem České republiky jako Den odchodu okupačních vojsk. Česká republika se tohoto kroku dočkala až po 31 letech po podpisu protokolu zmocněnců vlády ČSFR a vlády SSSR o ukončení odsunu sovětských vojsk z území Československa.

6 Seznam použité literatury

6.1 Archivní zdroje

6.1.1 Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Fond Materiály do vlády 1951–1992

6.1.2 Národní archiv

Fond Úřad předsednictva vlády 865/0/2 ÚPV-F/S

6.1.3 Archiv Poslanecké sněmovny

Fond Federální shromáždění ČSSR/ČSFR – V. volební období, Komise pro dohled na odsun sovětských vojsk

6.2 Literatura

BENČÍK, Antonín, Jindřich PECKA a Jan PAULÍK. *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Brno: Doplněk, 1999. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. ISBN 80-7239-055-4.

ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021. ISBN 978-80-246-5046-3.

DIENSTBIER, Jiří. *Od snění k realitě: vzpomínky z let 1989–1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-325-8.

HUŇÁTOVÁ, Dana. *Sametová diplomacie: vzpomínky na výjimečné roky 1989–1992*. Praha: Kniha Zlín, 2019. ISBN 978-80-7473-910-1.

KOCÁB, Michael. *Vabank: 1989–1991: sametová revoluce: odsun sovětských vojsk*. Praha: Euromedia Group, 2019. Universum (Euromedia Group) ISBN 978-80-7617-844-1.

PECKA, Jindřich. *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989–1991: dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. Studie – materiály – dokumenty (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). ISBN 80-85270-53-6.

PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. Studie – materiály – dokumenty (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). ISBN 80-85270-54-4.

PLEVZA, Viliam. *Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava: Tatrapres, 1991. Svedectvá. ISBN 80-85260-15-8.

ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Zpátky do Evropy, aneb, Černínský palác v roce nula: ze zákulisí československé polistopadové zahraniční politiky*. V revidované a doplněné podobě první vydání. Praha: Mladá fronta, 2019. ISBN 978-80-204-5495-9.

TOMEK, Prokop. *Československá armáda v čase sametové revoluce: proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let*. Cheb: Svět křídel, 2019. ISBN 978-80-7573-060-2.

TOMEK, Prokop a Ivo PEJČOCH. *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti : 1968–1991*. Druhé doplněné vydání. Cheb: Svět křídel, 2018. ISBN 978-80-7573-045-9.

6.3 Články v odborných časopisech

ČERNÁ, Marie. Okupace, přátelská pomoc, devastace: Sovětská armáda 1968–1991 v paměti české společnosti. *Soudobé dějiny*. 2015, roč. XXII, č. 3–4., s. 440–473. ISSN 1210-7050.

KOCÁB, Michael. K ukončení odchodu sovětských vojsk z území ČSFR. (Zpráva komise FS ČSFR pro dohled na odsun sovětských vojsk). *Mezinárodní vztahy*. 1992, č. 1, s. 5–9. ISSN 0323-1844.

MACHÁČEK, Michal. Podivná jednota: Gustáv Husák a mocenskopolitické zápasy v KSČ na příkladu prezidentské otázky (1969–1975). *Soudobé dějiny*. 2015, roč. XXII, č. 3–4, s. 299–347. ISSN 1210-7050.

MĚCHÝŘ, Jan. Na okraj legendy roku 1968. *Soudobé dějiny*. 1993. roč. I, č. 1. s. 11–23. ISSN 1210-7050.

POTOČNÝ, Miroslav. Dohoda o odchodu sovětských vojsk z Československa. *Mezinárodní vztahy*. 1990, č. 9, s. 2–12. ISSN 0323-1844.

ŠEDIVÝ, Jiří. Odchod sovětských vojsk z Československa. *Mezinárodní vztahy*. 1993, č. 3, s. 40–52. ISSN 0323-1844.

TOMEK, Prokop. Byl jsem takový „západák“. S redaktorem Rádia Svobodná Evropa Petrem Brodem o zákulisí vysílání, životě v exilu a návratu domů. *Paměť a dějiny*. 2014, roč. VIII, č. 1, s. 69–78. ISSN 1802-8241.

TOMEK, Prokop. Konec dočasnosti: Odsun sovětských vojsk v širších historických souvislostech. *Paměť a dějiny*. 2021, roč. XV, č. 2, s. 90–103. ISSN 1802-8241.

TOMEK, Prokop. Úřad zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR 1968–1990. *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu*. 2018, roč. LXVII, č. 3, s. 4–31. ISSN 0018-2583.

6.4 Články v dobovém tisku

Lidové noviny 1990–1991

Nová svoboda 1989–1991

Práce 1989–1991

Rudé právo 1989–1991

6.5 Digitální repozitář

Zápis z 27. schůze NS ČSSR ze dne 18. 10. 1968. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/027schuz/s027001.htm>

Zápis z 17. schůze FS ČSSR ze dne 12. 12. 1989, bod 3. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/017schuz/s017008.htm>

Zápis z 26. schůze FS ČSSR ze dne 28. 3. 1990, bod 15. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026028.htm>

Zápis z 20. schůze FS ČSFR ze dne 19. 2. 1992. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/020schuz/s020132.htm>

6.6 Právní předpisy z webu

ČESKO. *Zákon č. 203 ze dne 27. 5. 2005, o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky Svazu sovětských socialistických republik, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky.*

Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-203/zneni-20091231> [cit. 2024-04-20].

ČESKOSLOVENSKO. *Vládní nařízení č. 114 ze dne 9. 10. 1969, jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-114> [cit. 2024-03-24].

ČESKOSLOVENSKO. *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 71 ze dne 13. 3. 1990, o sjednání Dohody mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republiky o odchodu sovětských vojsk z území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-71> [cit. 2024-02-20].

ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11 ze dne 10. 2. 1969, o Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-11> [cit. 2023-08-19].

ČESKOSLOVENSKO. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 19 ze dne 31. 3. 1969 o Dohodě o způsobu a podmínkách užívání různých objektů a služeb poskytovaných československou stranou sovětským vojákům dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2023. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-19> [cit. 2023-08-1].

ČESKOSLOVENSKO. *Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 296 ze dne 20. 5. 1992, o náhradě škod způsobených československým fyzickým osobám vstupem cizích vojsk a pobytém sovětských vojsk na území České a Slovenské Federativní Republiky*. Online. In: *Zákony pro lidi*. 2010–2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-296> [cit. 2024-04-08].

6.7 Články z webu

Ministerstvo vnitra ČR: *Odškodnění obětí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy*. Online. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/rady-a-sluzby-dokumenty-odskodneni-obeti-okupace-ceskoslovenska-vojsky-varsavske-smlouvy.aspx> [cit. 2024-04-30].

Před 45 lety schválilo čs. NS smlouvu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk. Online. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/cms.sqw?z=5860> [cit. 2024-02-26].

ŠACH, Jan. *Akce Javor*. Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/akce-javor/> [cit. 2024-02-28].

ŠACH, Jan. *Invaze 21. srpna 1968 přivedla do Československa skoro půlmilionovou armádu*. Online. Dostupné z: <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/invaze-21--srpna-1968-přivedla-do-ceskoslovenska-skoro-pulmilionovou-armadu-237954/>

[cit. 2024-02-26].

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. *Mgr. Marie Černá, Ph. D.* Online. Dostupné z: <https://www.usd.cas.cz/vyzkumni-pracovnici/cerna-marie/> [cit. 2024-04-14].

Vojenský historický ústav Praha. *PhDr. Prokop Tomek, Ph. D.* Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/phdr-prokop-tomek-ph-d/> [cit. 2024-04-08].

6.8 Zvukové zdroje

KOCÁB, Michael (účinkující). Interview. In: *Hosté Radiožurnálu*. Rádio. ČRo. 21. 12 2010.

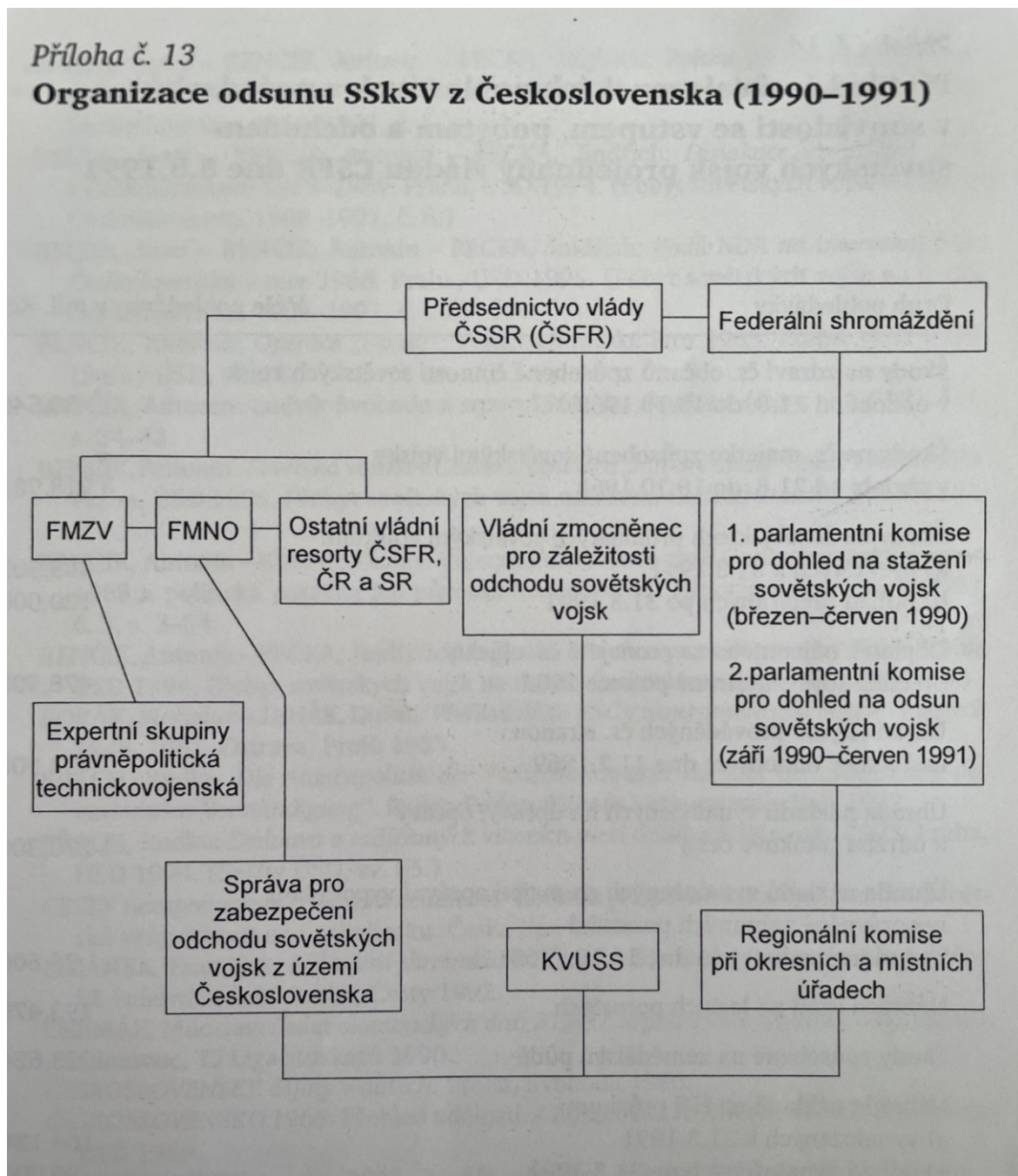
ŠEDIVÝ, Jaroslav. NAĐOVIČ, Svetozár (účinkující). Interview. In: *Hosté Radiožurnálu*. Rádio. ČRo. 29. 6. 2011.

7 Seznam zkratek:

Akce Z	Neplacená pracovní činnost obyvatel
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí
APS	Archiv Poslanecké sněmovny
AV ČR	Akademie věd České republiky
BLR	Bulharská lidová republika
ČNR	Česká národní rada
ČR	Česká republika
ČRo	Český rozhlas
ČSA	Československá armáda
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSFR	Československá federativní republika
ČSR	Česká socialistická republika
ČSSR	Československá socialistická republika
FMNO	Federální ministerstvo národní obrany
FMO	Federální ministerstvo obrany
FMZV	Federální ministerstvo zahraničních věcí
FS	Federální shromáždění
HG	Hydrogeologický průzkum
Kčs	Koruna československá
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KVUSS	Krajská vojenská ubytovací a stavební správa
MLR	Maďarská lidová republika
MNO	Ministerstvo národní obrany
NA	Národní archiv
NDR	Německá demokratická republika
NLA	Národní lidová armáda
NS	Národní shromáždění
ONV	Okresní národní výbor
PLR	Polská lidová republika
SL	Sněmovna lidu

SN	Sněmovna národů
SR	Slovenská republika
SSkSV	Střední skupina sovětských vojsk
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV KSČ	Ústřední výbor Československa
VVP	Vojenský výcvikový prostor

Příloha 1

Organizace odsunu SSkSV z Československa (1990–1991)

Zdroj: PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. Studie – materiály – dokumenty (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). s. 207.

Příloha 2

„Odchod sovětských vojáků z území ČSFR byl ukončen“ – hlásil včera prezidentu Havlovi generálplukovník Eduard Vorobjov. V. Havel při této příležitosti ohlásil, že tím skončila smutná kapitola vzájemných vztahů a začíná éra skutečného přátelství založeného na rovnoprávném základě.

Zdroj: foto Jan Petránek. In: *Lidové noviny*, roč. IV, 26. 6. 1991, č. 148, s. 1.

Příloha 3

„Poslední velitel Sovětské armády na našem území a zmocněnec pro odsun sovětských vojsk z Československa generál E. Vorobjov se včera na kbelském letišti rozloučil s Michaelem Kocábem a odcestoval do Kyjeva. Jedna smutná kapitola naší historie definitivně skončila.“

Zdroj: foto ČTK/AP. In: *Práce*, roč. XLVII, 28. 6. 1991, č. 150, s. 1.

Příloha 4

Příloha č. 14 Přehled československých pohledávek a požadavků v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk projednaný vládou ČSFR dne 8.5.1991			
Druh pohledávky	Výše pohledávky v mil. Kčs		
Škody na zdraví čs. občanů způsobené činností sovětských vojsk v období od 21.8. do 10.10.1968	30,540	Náklady na výstavbu objektů pro SSkSV	1 898,300
Škody na čs. majetku způsobené sovětskými vojsky v období od 21.8. do 18.10.1968	3 918,981	a) z prostředků FMO	2 812,100
Škody na čs. objektech pronajatých sovětským vojskům:		b) z prostředků KNV	36,200
a) převzatých k 31.3.1991	485,507	c) akce Z	
b) odhad přebíraných po 31.3.1991	120,000	Škody vzniklé neuhrazením smluvních závazků sovětských útvarů k 31.3.1991	19,665
Doplatek nájemného za pronajaté čs. objekty předané sovětské straně po roce 1969	478,900	odhad uplatněných po 31.3.1991	35,000
Úhrada oprav prováděných čs. stranou nad rámec dohody ze dne 11.2.1969	434,100	Náhrada škod řešených zmocnění vlád v náhradovém řízení:	
Úhrada nákladů vynaložených na úpravy, opravy a údržbu „tankové cesty“	1 270,300	a) specifikované k 31.3.1991	4,259
Úhrada nákladů vynaložených na majetkoprávní vypořádání neoprávněné zabraných pozemků nad rámec smlouvy ze dne 16.10.1968	78,600	b) uplatněné, k 31.3. nespecifikované – odhad	7,240
Náhrada škod na lesních porostech	193,478	c) odhad uplatněných po 31.3.1991	18,000
Škody způsobené na zemědělské půdě	23,624	Celkem	14 772,141
Náhrada nákladů na HG průzkum:			
a) vynaložených k 31.3.1991	164,124		
b) odhad vynaložených po 31.3.1991	90,000		
Náhrada nákladů na sanaci a odstranění ekologických škod:			
a) vynaložených k 31.3.1991	3,223		
b) odhad vynaložených po 31.3.1991	2 000,000		
Náhrada nákladů na demolice tzv. černých staveb vybudovaných SSkSV – odhad	300,000		
Náhrada škod na historických objektech – odhad	350,000		

Přehled československých pohledávek a požadavků v souvislosti se vstupem, pobytem a odchodem sovětských vojsk projednaný vládou ČSFR dne 8. 5. 1991

Zdroj: PECKA, Jindřich. *Sovětská armáda v Československu 1968–1991: chronologický přehled*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. Studie – materiály – dokumenty (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). s. 208–209.